

Vox populi, vox feminae: utjecaj prvog vala feminizma na zakonodavstvo Ujedinjenog Kraljevstva, Sjedinjenih Američkih Država i Francuske s naglaskom na pravo glasa

Belančić, Katarina

Master's thesis / Diplomski rad

2022

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Law / Sveučilište u Zagrebu, Pravni fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:199:870959>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-12-12**

Repository / Repozitorij:

[Repository Faculty of Law University of Zagreb](#)

Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu
Katedra za opću povijest prava i države

Katarina Belančić

*VOX POPULI, VOX FEMINAE: UTJECAJ PRVOG VALA
FEMINIZMA NA ZAKONODAVSTVO UJEDINJENOG
KRALJEVSTVA, SJEDINJENIH AMERIČKIH DRŽAVA I
FRANCUSKE S NAGLASKOM NA PRAVO GLASA*

DIPLOMSKI RAD

Mentor: doc. dr. sc. Miran Marelja

Zagreb, 2022.

IZJAVA O IZVORNOSTI

Ja, Katarina Belančić, pod punom moralnom, materijalnom i kaznenom odgovornošću, izjavljujem da sam isključiva autorica diplomskog rada te da u radu nisu na nedozvoljeni način (bez pravilnog citiranja) korišteni dijelovi tuđih radova te da se prilikom izrade rada nisam koristila drugim izvorima do onih navedenih u radu.

Katarina Belančić, v.r.

SAŽETAK

Rad se bavi međuodnosom organiziranog feminističkog pokreta i zakonodavnih rješenja donesenih u Ujedinjenom Kraljevstvu, Sjedinjenim Američkim Državama i Francuskoj. Iako se ženski pokret u povijesnom smislu sastojao od tri vala koja su pojedinačno, i u svojoj ukupnosti, težila poboljšati i oživotvoriti prava žena, rad isključivo analizira pravno-povijesni kontekst nastanka i razvoja te pravne posljedice prvog vala čiji je cilj bio ostvarenje formalnopravne jednakosti žena i muškaraca. Rad je posljedično sastavljen od tri bitne cjeline koje kronološki prate razvoj zakonodavnih rješenja u odabranim državama koje su predmet analize, prateći specifične okolnosti društvenog poretka imanentne tim podnebljima. Poseban je naglasak stavljen na pitanje stjecanja prava glasa kao ultimativnog ustavnog i političkog prava, a time i svih povijesnih okolnosti koje su dovele do njegova ostvarenja. Zaključna razmatranja donose komparativni prikaz specifičnosti sva tri pravna poretka i njihovih pojava oblika. Također, ranije predstavljene društvene okolnosti dovode se u korelaciju s ekonomskim i pravnim uređenjima, kao i suvremenom feminističkom problematikom.

Ključne riječi: feminizam, pravo glasa, sufražetkinje, ravnopravnost spolova, jednaka zakonska zaštita, pravna jednakost, ljudska prava

SADRŽAJ

1. UVOD.....	1
2. UJEDINJENO KRALJEVSTVO.....	3
2.1. Nastanak sufražetskog pokreta.....	4
2.2. Pravo glasa – <i>ab initio</i>	4
2.3. Doajeni sufražetskog pokreta.....	5
2.4. Razdoblje zakonodavnih reformi.....	6
2.5. Razvoj sindikalizma i novih pojavnih oblika ženskog aktivizma.....	8
2.6. Pravo glasa – <i>causa finalis</i>	8
2.7. Druga zakonodavna pitanja.....	10
3. SJEDINJENE AMERICKE DRŽAVE.....	11
3.1. Biračko pravo u ustavima saveznih država.....	11
3.2. Građanskopravni položaj žene u 18. i 19. st.	12
3.3. Konvencija u Seneca Fallsu.....	14
3.4. Prvi organizirani pokreti u borbi za žensko pravo glasa.....	14
3.5. Četrnaesti i Petnaesti amandman na Ustav SAD-a.....	15
3.6. Konačno ostvarenje prava glasa - dug put od Wyominga do D.C.-a.....	16
4. FRANCUSKA.....	19
4.1. Feminizam u predrevolucionarnom razdoblju.....	19
4.2. <i>Liberté, Egalité, Féminisme?</i>	19
4.3. Pravni položaj žena za razdoblja Napoleonove vladavine, restauracije i Srpanjske monarhije.....	22
4.4. Žensko pitanje u Drugoj Republici (1848.- 1852.) i Drugom Carstvu (1852. – 1870.).....	23
4.5. Zakonodavne reforme u Trećoj Republici (1870.-1940.).....	24
4.6. <i>Querelle des femmes</i> – daljni razvoj.....	25
5. ZAKLJUČNA RAZMATRANJA.....	26

1. UVOD

U suvremenoj teoriji i svakodnevnom diskursu postoje različita shvaćanja i interpretacije feminizma pa je prije svega potrebno naglasiti dihotomiju unutar samoga pojma; naime, feminizam predstavlja ujedno i ideologiju i pokret. Strogo gramatički tumačeći, feminizam označava „*zalaganje za ravnopravnost spolova i uspostavljanje političkih, društvenih i ekonomskih prava ženskog spola*“.¹ Povijesno gledano, feminizam se, u kontekstu ciljeva kojima je stremio, tradicionalno dijeli na tri vala. Premda se rad bavi narativom i utjecajima isključivo prvog vala, potrebno je, u duhu komparativne analize i neodvojivosti shvaćanja dijela u kontekstu cjeline, ukratko izložiti i preostala dva.

Iako se sam feminizam javlja iz relativno pragmatičnih razloga (opetovana povijesna opresija tražila je odgovor), sukus njegove misli predstavlja logični nastavak prosvjetiteljske filozofije koja je dovela do idejnog nestajanja oprečnosti među spolovima. Pomalo metafizička maksima *l'âme n'a pas de sexe* – duša nema spola, postaje dio općeprihvaćene društvene retorike.² Dakle, upravo jer se jednakost javlja kao urođeni aksiom liberalne misli, ne čudi da se prvi val feminizma rađa u začetcima industrijskog društva, moderne demokracije i liberalizma.³ Njegov je cilj bio omogućiti pristupanje žena u tradicionalno muške društveno-političke strukture, ali i ostvariti njihovu formalnopravnu jednakost pred zakonom. Kao najvažniji cilj te borbe profiliralo se stjecanje prava glasa za žene, a aktivizam koji je tome stremio ubrzo je dobio prikladno ime - sufražetski pokret (od engl. *suffrage* – pravo glasa).

I dok se prvi val feminizma poistovjećuje s borbom za jednakošću, stjecanje jednakosti pred zakonom nije značilo i ozbiljenje one stvarne, zbog čega se 60-ih i 70-ih godina prošlog stoljeća javlja drugi val feminizma (moderni ili rodni feminizam) koji je svoje intelektualno uporište pronašao u jednom od klasika feminističke književnosti - djelu „*Drugi spol*“, francuske autorice Simone de Beauvoir.⁴ Zapravo, ovaj je pokret proizašao iz ljevičarskog aktivizma imanentnog poslijeratnim zapadnim društvima koji se, uslijed dominantne kritike kapitalizma i imperijalizma, usredotočio na interese potlačenih društvenih skupina - radničke klase, žena,

¹ Pojam „feminizam“, Oxford English Dictionary, dostupno na: <https://www.oed.com/viewdictionaryentry/Entry/69192>, posjećeno 30. listopada 2022.

² Fromm, E., *Umijeće ljubavi*, Zagreb, 1985., str. 21.

³ Kroløkke, C.; Scott Sørensen, A., *Gender Communication Theories & Analyses: From Silence to Performance*, California, 2006., str. 1.

⁴ Pojam „feminizam“, Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje, dostupno na: <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=19203>, posjećeno 3. studenoga 2022.

crnaca i *gay* populacije.⁵ Drugi se val koncentrira na pitanje distinkcije između spola i roda, a teme poput seksualnih sloboda, pobačaja i jednake mogućnosti zapošljavanja počinju dominirati javim diskursom.⁶ Sam pokret razgranao se u više smjerova pa su se tako iz njega razvili liberalni, marksistički, radikalni, socijalistički i poststrukturalistički feminizam.⁷ Konačno, 1980-ih, pod utjecajem postmodernističke teorije javlja se treći val feminizma koji se koncentrira na dekonstrukciju patrijarhalnog i heteronormativnog društva.⁸ Uspostavivši novi okvir za razumijevanje rodnih odnosa,⁹ treći se val rađa kao kritika i svojevrsni korektiv drugog vala nastavljajući njegove napore u stvaranju uvjeta slobode, jednakosti i pravde za sve ljude, mijenjajući pritom sredstva za postizanje tog cilja.¹⁰ Konkretno, njegov inkluzivni i integrativni pristup ustupili su primat konkretnom djelovanju pred teorijskim razmatranjima.¹¹

U kontekstu izloženog, rad se orijentira na proučavanje i analizu zakona koji su proizašli kao rezultat misli i djelovanja prvog vala feminizma. Utjecaj feminističke doktrine izlaže se kroz paralelni prikaz povijesnih zakonodavnih rješenja donesenih u Ujedinjenom Kraljevstvu, Sjedinjenim Američkim Državama i Francuskoj. Izbor država diktiran je ne samo njihovom neumitnom globalnom i historijskom važnošću, već i snažnim utjecajem ženskog aktivizma u njima. Naime, inicijalni zamah i silina sufražetskog pokreta ponajprije se povezuju s anglosaksonskim zemljama odakle se borba za pravo glasa raširila po ostatku svijeta, dok je pak kontinuitet razvoja ženskog pitanja i feminističke misli nemoguće proučavati bez primjera Francuske kao povijesnog bastiona egalitarističkih ideja. Upravo su postignuća prvog vala feminizma i ideje artikulirane u navedenim državama predstavljale snažnu pravnu i ideološku podlogu koja je omogućila daljnji razvoj i nadgradnju ženskih prava u cilju ostvarenja opće društvene i pravne jednakosti.

⁵ Kroløkke *et. al.*, *op. cit.* u bilj. 3., str. 9.

⁶ *Ibid.* str. 14.

⁷ Hrvatska enciklopedija, *op. cit.* u bilj. 4.

⁸ Mihaljević, D., „Feminizam – što je ostvario?“, *Mostariensia : časopis za društvene i humanističke znanosti*, 2016., str. 164.

⁹ Archer Mann, S.; Huffman, D., J., „The Decentering of Second Wave Feminism and the Rise of the Third Wave“, *Science & Society*, 2005., str. 56.

¹⁰ Snyder, R., C., „What Is Third-Wave Feminism? A New Directions Essay“, *Signs*, 2008., str. 192.

¹¹ *Ibid.* str. 176.

2. UJEDINJENO KRALJEVSTVO

2.1. Nastanak sufražetskog pokreta

Društveno-pravni položaj žena u Engleskoj osamnaestoga stoljeća bio je na prilično nezavidnoj razini. Tome najbolje svjedoče „Komentari o zakonima Engleske“ (*Commentaries on the Laws of England*) iz 1765. u kojima čuveni engleski pravnik, *sir* William Blackstone, između ostalog, objašnjava *common law* doktrinu o položaju udane žene. Naime, sjedinjena pravna egzistencija supružnika dovela je do inkorporiranja žene u osobi muža što je praktično značilo njezinu građansku smrt (lat. *civiliter mortuus*).¹² Upravo su se takva ovlaštenja muža nad ženom u kasnijoj feminističkoj teoriji smatrala pandanom robovlasničkom odnosu.¹³ Međutim, potkraj osamnaestog stoljeća, u doba revolucionarnih prevrata i liberalnih mislilaca, počelo se formalno poticati zanimanje za prava žena. Pod egidom liberalne doktrine, inspiriran njezinim inovativnim predznakom, rađa se prvi val feminizma kao samorazumljivi nastavak egalitarnih učenja liberalnih i socijalističkih filozofa. Začetak takve misli nalazimo 1792., kada je Mary Wollstonecraft, ujedno i *spiritus movens* moderne feminističke teorije, napisala svoje poznato djelo pod nazivom „Obrana ženskih prava“ (*Vindication of the Rights of Woman*). „Možda ću izazvati smijeh“, napisala je, „jer stvarno mislim da bi žene trebale imati predstavnike, umjesto da se njima samovoljno upravlja“.¹⁴ Do kraja osamnaestog stoljeća na polju ženskih prava dolazi do stanovitog napretka, no, unatoč tome, nejednakost i dalje ostaje supstancijalna karakteristika društveno-pravnih odnosa žena i muškaraca. Općenito govoreći, žene nisu mogle obnašati političke dužnosti niti sudjelovati na izborima. Bile su isključene iz obavljanja porotničke službe, a u nekim su slučajevima nad njima primjenjivane i strože kazne/sankcije u odnosu na muškarce. Brak je muža i ženu u očima zakona činio jednom osobom, a postojanje žene bilo je u potpunosti utopljeno u bivstvu muškarca.¹⁵

Uz razvoj liberalne paradigme, još je jedan događaj krajem osamnaestog i početkom devetnaestog stoljeća utjecao na razvoj ženskog pitanja - pojava industrijalizacije. Ovaj ujedno spontani i društveno usmjereni proces uvođenja i razvoja industrijske proizvodnje, u Engleskoj je započeo između 1790. i 1820.,¹⁶ a daljnji razvoj industrije i bogatstvo britanskog

¹² Blackstone, W., *Commentaries on the Laws of England in Four Books*, Philadelphia, 1893., str. 279.

¹³ Pateman, C., „God Hath Ordained to Man a Helper: Hobbes, Patriarchy and Conjugal Right“, *British Journal of Political Science*, 1989., str. 460.

¹⁴ Wollstonecraft, M., *Vindication of the Rights of Woman*, London, 1792., str. 164.

¹⁵ Turner, E., R., „The Women's Suffrage Movement in England“, *American Political Science Review*, 1913., str. 590.

¹⁶ Pojam „industrijalizacija“, Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje, dostupno na: <https://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=27358>, posjećeno 3. studenoga 2022.

imperija stvorili su sredinom devetnaestog stoljeća vojsku zaposlenih žena - tvorničkih i poljodjelskih radnica, sluškinja i švelja, koje su na taj način dobile mogućnost osloboditi se roditeljske stege i zarađivati vlastitu nadnicu.¹⁷ Gledajući širu sliku, moguće je ustvrditi kako je tijekom industrijske revolucije, i uglavnom zbog ekonomskih mogućnosti koje je ona pružala ženama iz radničke klase, istovremeno započela najvažnija i najkorisnija od svih društvenih revolucija u posljednja dva stoljeća - emancipacija žena.¹⁸ Naime, bolje plaće i viši životni standard omogućili su ženama iz srednje klase da postanu svjesnije vlastitih prava te ih jasnije artikuliraju kroz organiziranije oblike djelovanja. Žene su počele osnivati vlastita društva, zasebne ogranke, učlanjivati se u sindikate, ali i sudjelovati u štrajkovima i pobunama. U političkoj sferi, među radnicama u industriji pamuka pojavila su se 1817. prva ženska reformatorska društva, a u gradovima diljem Engleske žene već predsjedavaju i govore na čartističkim¹⁹ sastancima.²⁰ Vremenom članice sindikata postaju dijelom militantnih skupina koje su nastojale prisiliti vladajuće strukture na konkretno djelovanje po pitanju društvenih problema žena toga doba, prava glasa, ali i pravnog položaja u ostalim sferama.²¹

Svi navedeni događaji odražavaju činjenicu da su se tijekom devetnaestog stoljeća izrabljivane žene iz radničke klase polako, ali neizbježno, pojavile kao samosvjesna društvena skupina koja se progresivnim i emancipatorskim utjecajem pozicionirala kao glavna oporba androcentričnoj društvenoj klimi. Ženski pokret ozbiljno je shvatio međuovisnost proizvodnje i političkih prava u svom nastojanju da spoji ekonomsku, društvenu i, zapravo, pravnu povijest.²² Kao najvažniji je zahtjev ženski pokret apostrofirao upravo opće pravo glasa.

2.2. Pravo glasa – *ab initio*

Prije 1832. na području Ujedinjenog Kraljevstva bilo je povremenih, iako rijetkih slučajeva glasanja žena s obzirom na to da to pravo nije bilo svugdje *de iure* ograničeno. Međutim, 1832. dolazi do eliminiranja i takvih sporadičnih slučajeva donošenjem Zakona o predstavljanju naroda (*The Representation of the People Act*), poznatom i kao Reformni zakon (*Reform Act*), koji uz temeljitu reorganizaciju izbornog sustava, kao što je uređenje glasanja za općine i

¹⁷ Watkins, S., A.; Rueda, M.; Rodriguez, M., *Feminizam za početnike*, Zagreb, 2002., str. 54.

¹⁸ Neale, R., S., „Working-Class Women and Women's Suffrage“, *Labour History*, 1967., str. 16.

¹⁹ Čartrizam predstavlja prvi masovni radnički pokret britanskih radnika 1830-ih i 40-ih godina uzrokovan teškim ekonomskim položajem radnika i njihovom političkom obespravljenosti. Vidi više na: <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=13190>, posjećeno 5. studenog 2022.

²⁰ Neale, *op.cit.* u bilj. 18., str. 17.

²¹ *Ibid.*, str. 16.

²² Tilly, L., A., „Women, Women's History, and the Industrial Revolution“, *Social Research*, 1994., str. 115.

stvaranje novih izbornih jedinica, formalno isključuje žene iz glasovanja na općinskim i parlamentarnim izborima, budući da je njime birač kategorički definiran kao muška osoba.²³

2.3. Doajeni sufražetskog pokreta

Kao što je ranije navedeno, organizirana i sveobuhvatna borba engleskih žena počela je sredinom devetnaestog stoljeća. Već 1851. kvekerica Anne Knight inspirirala je osnivanje prve sufražetske organizacije u Ujedinjenom Kraljevstvu - *Sheffieldskog* ženskog političkog udruženja (*Sheffield Female Political Association*), uputivši pisma čartristicama u tom engleskom gradu u kojima jasno lobira za ženska prava.²⁴ Iste godine Udruženje donosi i predstavlja Domu Lordova rezoluciju u kojoj se zalaže za pravo glasa za žene.²⁵ Međutim, pokret za žensko pravo glasa počinje privlačiti sve veću pozornost i promiče se u pravu političku i društvenu snagu tek nakon što je njezin glavni agitator postao jedan od najpoznatijih britanskih filozofa, političkih teoretičara i ekonomista - John Stuart Mill.

U svojim ranijim radovima Mill se nije odviše bavio tematikom ženskih prava. Ipak, kada bi se dotaknuo spomenutog pitanja, zagovarao bi potpunu jednakost žena i muškaraca.²⁶ Važan preokret u njegovu diskursu, u kontekstu snažnijeg zalaganja za prava žena, imala je ljubavna priča s britanskom filozofkinjom i feministicom Harriet Taylor.²⁷ Već nekoliko mjeseci nakon njihova vjenčanja u časopisu *Westminster Review* objavljen je esej „Žensko pravo glasa” kojeg su zajedno sastavili, a u kojem se decidirano zauzimaju za ukidanje restriktivnih zakona o braku i razvodu, jednakost obrazovnih mogućnosti i slobodan pristup svim zanimanjima, podjednako za žene i muškarce.²⁸ Također, Mill se 1861. u poznatom odjeljku „Razmatranja o predstavničkoj vladavini“ zalaže za pravo glasa za žene pod jednakim uvjetima kao i za muškarce, dok u spisu „Podređenost žena“ nejednakost u pravu glasa naziva samo jednim aspektom podređenosti žena u obitelji, društvu i politici.²⁹ U potonjem spisu Mill pruža detaljan opis zakonskog položaja udane žene nazivajući brak „jedinim ropstvom koje zakon priznaje“.³⁰

²³ Reformni zakon, (*The Reform Act*) iz 1832. g., *Parliamentary Archives*, izvor dostupan na: <https://www.parliament.uk/about/living-heritage/evolutionofparliament/houseofcommons/reformacts/overview/reformact1832/>, posjećeno 3. studenog 2022.

²⁴ Malmgreen, G., „Anne Knight and the Radical Subculture“, *Quaker History*, 1982., str. 107. - 108.

²⁵ Sources for the Study of Women's Suffrage, *Sheffield Libraries Archives and Information*, izvor dostupan na: <https://www.sheffield.gov.uk/sites/default/files/docs/libraries-and-archives/archives-and-local-studies/research/Sheffield%27s%20Suffragettes%20v1-5.pdf>, posjećeno 3. studenog 2022.

²⁶ Ravlić, S., „John Stuart Mill, Harriet Taylor i prava žena“, *Politička misao : časopis za politologiju*, 2000., str. 76.

²⁷ Mihaljević, D., *op. cit.* u bilj. 8., str. 155.

²⁸ Ravlić, S., *op. cit.* u bilj. 26., str. 75.

²⁹ *Ibid.*, str. 77.

³⁰ *Ibid.*, str. 79

Osim što je žensko pravo glasa proklamirao u svojim djelima i govorima, Mill je 1866. dobio mogućnost iznijeti odnosno pitanje pred parlament. Naime, prilikom rasprave o novom Reformnom zakonu, Mill je održao svoj čuveni govor o nužnosti proširenja prava glasa na žene uvođenjem distinkcije između riječi *man* i *person* u postojećem zakonskom tekstu. Unatoč zdušnosti njegovih nastojanja, Millov prijedlog nije bio prihvaćen: za njega se izjasnilo 73 zastupnika, dok je 194 članova Parlamenta glasalo protiv.³¹ Ipak, bio je to velik uspjeh - prvi put u modernoj povijesti u jednom nacionalnom parlamentu postavilo se pitanje ženskog prava glasa.³² Tako je nakon provedene rasprave 1867. donesen Drugi reformni zakon (*Second Great Reform Act*) koji je proširio postojeći, Prvi reformni zakon, tako što je povećao broj muškaraca koji su mogli glasati na izborima temeljem određenih imovinskih kvalifikacija. Žene su njime ponovno ostale izostavljene u ozbiljenju odnosnog prava.³³ Međutim, događaji koji su potom uslijedili pokazali su nepokolebljivost feminističke paradigme i njezinu ustrajnost i beskompromisnost u borbi za žensko pravo glasa.

Nakon osnivanja različitih ženskih društava u Londonu, Edinburghu i Manchesteru, a nedugo zatim i u Birminghamu i Bristolu, 1867. lokalne grupe sufražetkinja ujedinile su se stvaranjem Nacionalnog društva za žensko pravo glasa (*National Society for Women's Suffrage*; dalje u tekstu: NSWS).³⁴ Kasnije, 1897., pod vodstvom Millicent Fawcett profilira se Nacionalna unija ženskih društava za pravo glasa (*National Union of Women Suffrage Societies*; dalje u tekstu: NUWSS) koja je brojala preko 40.000 članova i više od 400 ogranaka i pridruženih društava.³⁵

2.4. Razdoblje zakonodavnih reformi

Parlament Ujedinjenog Kraljevstva prvi je put popustio pred zahtjevima aktivistica za ženska prava 9. kolovoza 1870., donijevši Zakon o imovini udanih žena (*Married Women's Property Act*).³⁶ Njime je ženama koje su stupile u brak nakon njegova donošenja omogućeno pravo posjedovanja i kontrole nad određenom vrstom vlastite imovine što je dovelo do mogućnosti transformacije investicijskih portfelja i promjene oblika imovine u onaj pogodniji

³¹ Smith, H., *The British Women's Suffrage Campaign: 1866-1928*, Oxfordshire, 2007., str. 8.

³² Ravlić, S., *op. cit.* u bilj. 26., str. 76.

³³ Drugi reformni zakon (*Second Great Reform Act*) iz 1867., izvor dostupan na: https://www.legislation.gov.uk/ukpga/1867/102/pdfs/ukpga_18670102_en.pdf, posjećeno 3. studenog 2022.

³⁴ Smith, H., *op. cit.* u bilj. 31., str. 9.

³⁵ Turner, E., R., *op. cit.* u bilj. 15., str. 602.

³⁶ Punim nazivom *An Act to amend the Law relating to the Property of Married Women*

za raspolaganje.³⁷ Međutim, donošenje takvog zakona nije zadovoljilo predvodnice ženskog pokreta koje su zagovarale još snažniju financijsku autonomiju žena. Njihova kontinuirana kampanja na kraju je 1882. rezultirala donošenjem novog zakona (*Married Women's Property Act*) koji je zajamčio da „udana žena može, oporukom ili na drugi način, stjecati, posjedovati i raspolagati bilo kojom nekretninom ili pokretninom kao svojom posebnom imovinom.“³⁸ Također, u opsegu takve zasebne imovine, naglašena je deliktna i ugovorna sposobnost udanih žena, kao i aktivna i pasivna legitimacija, bez potrebe da im muž bude pridružen kao tuženik ili tužitelj.³⁹

Osim toga, u ovome je razdoblju ženski pokret, kroz različite kampanje, omogućio i osnivanje ženskih studija i slobodan pristup ženama na sveučilišta.⁴⁰ Kulminacija feminističkog trijumfa dogodila se 1886. ukidanjem Zakona o zaraznim bolestima (*Contagious Diseases Act*) čije su odredbe bile osobito tegetne za žene. Naime, sam Zakon, inicijalno donesen 1864. uz kasnije izmjene i dopune, dao je policijskim službenicima ovlasti da uhite svaku ženu za koju je postojala sumnja da se bavi prostitucijom. Takva bi žena potom bila dovedena pred suca koji bi, ako bi se složio s policijskim službenikom koji ju je uhitio, naredio da ju se podvrgne liječničkom pregledu. Ako bi se utvrdilo da žena boluje od spolne bolesti, slana je u bolnicu u kojoj je mogla biti zadržana tri ili više mjeseci, ovisno o odluci nadležnog liječnika. Žene koje bi se odbile podvrgnuti pregledu zatvaralo se ili tjeralo na prisilni rad.⁴¹ Snažna oporba javila se u aktivisticama okupljenim u okviru Nacionalne udruge žena za ukidanje Zakona o zaraznim bolestima (*Ladies' National Association for Repeal of the Contagious Diseases Acts*) koje su tvrdile kako su takve zakonske odredbe neustavne jer krše osnovne slobode na koje žene u Engleskoj polažu pravo. Točnije, tvrdile su kako su odredbe koje dopuštaju uhićenje i držanje žena u bolnici po nekoliko mjeseci, suprotne člancima 39. i 40. *Magna Carte*⁴² koji jamče da nijedan slobodan čovjek neće biti zatvoren ili lišen svojih prava, osim na temelju zakonite presude, kao i da mu se neće uskratiti pravda.⁴³ Unatoč

³⁷ Combs, M., B., „A Measure of Legal Independence: The 1870 Married Women's Property Act and the Portfolio Allocations of British Wives“, *The Journal of Economic History*, 2005., str. 1028.

³⁸ Vidi Zakon o imovini udanih žena iz 1882., prvi odjeljak, članak 1

³⁹ *Ibid.*, prvi odjeljak, članak 2

⁴⁰ Žunić, N., „Feminizam, pravo i ženska prava“, *Pravna klinika za zaštitu prava žena - norme i praksa*, 2013., str. 6.

⁴¹ Hamilton, M., „Opposition to the Contagious Diseases Acts, 1864-1886“, *Albion: A Quarterly Journal Concerned with British Studies*, 1978., str. 14.

⁴² *Magna Carta*, članak 39: „Nijedan slobodni čovjek neće biti ubijen ili zatvoren, ili lišen svojih prava ili imovine, ili stavljen izvan zakona ili prognan, ili na bilo koji način lišen svog položaja, niti ćemo mi protiv njega upotrijebiti silu, ili uputiti druge da to učine, osim na osnovi zakonite presude njemu jednakih ili/i prava zemlje.“; članak 40: „Nikome neće biti prodano, uskraćeno ili odgođeno pravo ili pravda.“ u Kurtović, Š., *Stari i srednji vijek - Hrestomatija opće povijesti prava i države*, Zagreb, 1999., str. 357.

⁴³ Hamilton, M., *op. cit.* u bilj. 41., str. 16. – 17.

uspjesima ženskog pokreta u ovom razdoblju, s realnošću ih je još jednom suočio Treći reformni zakon (*Third Reform Act*) iz 1884. kojim su ponovno isključene iz ostvarenja prava glasa.⁴⁴

2.5. Razvoj sindikalizma i novih pojavnih oblika ženskog aktivizma

Sindikalni pokret među ženama sporo se razvijao. Vremenom dolazi do ispreplitanja sindikalnih organizacija i pokreta za pravo glasa žena, iako se takav aktivizam razvijao od pokreta za ženska prava prema sindikalizmu, a ne *vice versa*. Sve do kraja devetnaestog stoljeća članice sindikata nisu igrale nikakvu ulogu u borbi za žensko pravo glasa, međutim, to se promijenilo nakon što su se kasnih 1890-ih tekstilne radnice Lancashirea organizirale u pokret za pravo glasa. Ta je njihova aktivnost konačno osigurala peticije koje je potpisalo 67.000 tekstilnih radnica, a koje su 1901. i 1902. godine predstavljene Donjem domu britanskog parlamenta.⁴⁵

Novi input borbi za žensko pravo glasa 1903. dala je i politička aktivistica Emmeline Pankhurst, osnovavši Žensku društvenu i političku uniju (*Womens social and political union*; dalje u tekstu: WSPU) koja se profilirala ponajviše kroz upotrebu militantnosti – prekidanju sastanaka političkih stranaka i psovanju političkih govornika, demonstracijama velikih razmjera, uništavanju javne i privatne imovine, uključujući razbijanje prozora, uništavanje slika u javnim galerijama i paljenje zgrada.⁴⁶ Osnivanje WSPU-a često se povezuje s razvojem ideološki naprednijeg feminizma unutar britanskog pokreta za pravo glasa.⁴⁷

2.6. Pravo glasa – *causa finalis*

Konzekventnost ženskog aktivizma dovela je 1907. do izmjena izbornog zakonodavstva donošenjem Zakona o kvalifikaciji žena (*Qualification of Women (County and Borough Councils) Act*) koji je omogućio ženama da se kandidiraju za članice lokalnih okružnih i općinskih vijeća.⁴⁸ Unatoč tome, borba prema krajnjem cilju nastavila se neumoljivom brzinom. Već sljedeće godine, u lipnju 1908., WSPU organizira velike demonstracije u

⁴⁴ Kurtović, Š., *Opća povijest prava i države – II. knjiga – Novi vijek*, Zagreb, 2005., str. 44.

⁴⁵ Neale R., S., *op. cit.* u bilj. 18., str. 21.-22.

⁴⁶ Mayhall, L.E.,N., „Defining Militancy: Radical Protest, the Constitutional Idiom, and Women's Suffrage in Britain, 1908-1909“, *Journal of British Studies*, 2000., str. 341.

⁴⁷ Stanley Holton, S., *Feminism and Democracy: Women's Suffrage and Reform Politics in Britain, 1900–1918*, Cambridge, 2003., str. 36.

⁴⁸ Vidi Zakon o kvalifikaciji žena iz 1907., prvi odjeljak, članak 1

londonskom Hyde Parku koje, kao rezultat frustracije zbog potpunog izostanka odgovora vladajućih, počinju poprimati obrise subverzije.⁴⁹

Pritisnut zahtjevima, britanski premijer Herbert Henry Asquith obećao je 1911. donošenje zakona koji bi ženama koje su vlasnice određene imovine, odnosno udovoljavaju unaprijed utvrđenom imovinskom cenzusu, omogućio pravo glasa. Iako su sufražetkinje polagale nadu u takvo obećanje, već nakon krunidbe kralja Georga V, pitanje donošenja zakona je marginalizirano. Kao odgovor na to sufražetkinje su ne samo porazbijale prozore na zgradama ministarstava, Trgovačke komore, Državne riznice i Nacionalnog liberalnog kluba, već i otpočele kolektivni štrajk glađu. Uslijedila su masovna uhićenja i prisilno hranjenje kako bi se zaustavile demonstracije.⁵⁰ U cilju da zakonodavnim putem spriječi daljnje perzistiranje takvog pokreta, liberalna vlada pokušala je 1913. problem sufražetkinja koje štrajkuju glađu riješiti donošenjem Zakona o zatvoreniciima (*Prisoners (Temporary Discharge for Ill-Health) Act*) za koji se uvriježio kolokvijalni naziv - Zakon o mački i mišu (*Cat and Mouse Act*). Tim je Zakonom omogućeno prijevremeno puštanje na slobodu zatvorenika koji su štrajkom glađu bili toliko oslabljeni i čije se zdravstveno stanje toliko pogoršalo da im je prijetila smrt. Međutim, nakon oporavka, ponovno bi ih se podvrgavalo uhićenju i zatvaranju.⁵¹ Kao odgovor na takvu zakonsku represiju WSPU se okrenuo trajnom uništavanju imovine velikih razmjera, što je za cilj imalo ne samo prosvjed protiv navedenog zakona, već i stvaranje pritiska prema liberalnoj vladi koja je potaknuta strahom od takvog devastiranja trebala dati priliku novoj inicijativi za pravo glasa.⁵² Cijela je situacija eskalirala 26. srpnja 1913. kada se 50.000 sufražetkinja i pristaša NUWSS-a okupilo u londonskom Hyde Parku i na kasnijem bogoslužju u katedrali svetog Pavla kako bi pozvali na konačno donošenje zakona koji bi osigurao opće pravo glasa. To je bila kulminacija petotjednog hodočašća diljem zemlje koje je započelo 18. lipnja sa šest glavnih ruta do Londona, od Carlislea i Newcastlea na sjeveru i Lands Enda i Portsmoutha na jugu. Hodočašće je uspjelo uvjeriti premijera Asquitha da na pregovore oko pitanja uvođenja općeg prava glasa primi prvo žensko izaslanstvo još od studenog 1911. Iako takvi pregovori nisu rezultirali željenim ciljem, demonstracije su se ipak pokazale kao moralna

⁴⁹ Stanley Holton, S., *op. cit.* u bilj. 49., str. 174.

⁵⁰ Watkins *et. al.*, *op. cit.* u bilj. 17., str. 74.

⁵¹ Zakon o zatvoreniciima (*Temporary Discharge for Ill-Health - Prisoners Act*) iz 1913. g., *Parliamentary Archives*, HL/PO/PU/1/1913/3&4G5c4, izvor dostupan na <https://www.parliament.uk/about/living-heritage/transformingsociety/electionsvoting/womenvote/case-study-the-right-to-vote/the-right-to-vote/winson-green-forcefeeding/cat-and-mouse-act/>, posjećeno 30. listopada 2022.

⁵² Stanley Holton, S., *op. cit.* u bilj. 49., str. 155.

pobjeda za sufražetkinje koje su time uspjele utabati put ka uvođenju ženskog prava glasa i steći poklonike unutar i izvan Parlamenta.⁵³

Prva djelomična pobjeda u ostvarenju tog cilja javlja se 1918., u vrijeme kada je britanska vlada bila oslabljena ratom. Parlament te godine donosi Zakon o predstavljanju naroda (*Representation of the People Act*), poznat i kao Četvrti reformni zakon, koji je pravo glasa dao svim muškarcima starijim od dvadeset i jedne godine i pravno sposobnim ženama starijim od trideset godina koje su udovoljavale imovinskim cenzusu od pet funti ili su bile udane za muškarca koji mu je udovoljavao.⁵⁴ Iste godine Parlament donosi Zakon o kvalifikacijama žena (*Parliament (Qualification of Women) Act*) koji uređuje pasivno biračko pravo i time omogućava ženama da postanu članice Parlamenta, izričito navodeći spol i bračni status kao zabranjene razlikovne osnove u pogledu izbora ili članstva u Donjem domu parlamenta.⁵⁵ Ovaj kratak zakon, dugačak svega jednu stranicu, prvi je put u britanskoj povijesti omogućio ženama ulazak u *Westminster*. Također, važno je napomenuti kako su, unatoč činjenici da su za ostvarenje aktivnog biračkog prava morale navršiti trideset godina i udovoljavati određenim imovinskim uvjetima, žene pasivno biračko pravo mogle ostvarivati bez takvih ograničenja, što znači da su mogle biti birane s navršenom dvadeset i jednom godinom, jednako kao i muškarci.⁵⁶ Konačna pobjeda sufražetkinja nastupila je desetljeće kasnije, 1928., donošenjem Zakona o jednakom pravu glasa (*Equal Franchise Act*) kojim se ukida odjeljak četiri Zakona o predstavljanju naroda iz 1918. i izrijekom uvodi jednako pravo glasa za muškarce i žene koji su sada mogli ravnopravno, i na lokalnoj i parlamentarnoj razini, glasati s navršenom dvadeset i jednom godinom.⁵⁷

2.7. Druga zakonodavna pitanja

U vremenskom periodu između donošenja navedenih zakona koji su uređivali pitanje biračkog prava, doneseno je još nekoliko drugih zakona koji su stremili unaprjeđenju pravnog položaja žena. Tako je 1919. donesen Zakon o ukidanju spolne diskriminacije (*The Sex Disqualification (Removal) Act*) koji zabranjuje diskriminaciju po osnovi spola ili bračnog

⁵³ Iglukowaki-Broad, V., The 1913 Suffrage Pilgrimage: peaceful protest and local disorder, *The National Archives*, izvor dostupan na <https://blog.nationalarchives.gov.uk/the-1913-suffrage-pilgrimage-peaceful-protest-and-local-disorder/>, posjećeno 31. listopada 2022.

⁵⁴ Vidi Zakon o predstavljanju naroda iz 1918., prvi odjeljak, članak 1 i četvrti odjeljak, članak 1

⁵⁵ Vidi Zakon o kvalifikacijama iz 1918., prvi odjeljak, članak 1

⁵⁶ Zakon o kvalifikacijama (*Parliament (Qualification of Women) Act*) iz 1918., *Parliamentary Archives*, izvor dostupan na <https://www.parliament.uk/about/-/livingheritage/-trans-formingsociety/electionsvoting/womenvote-/parliamentary-collections/nancy-astor/parliament-qualification-of-women-act/>, posjećeno 31. listopada 2022.

⁵⁷ Vidi Zakon o jednakom pravu glasa iz 1928., prvi odjeljak, članak 1

statusa prilikom imenovanja, vršenja ili obnašanja bilo koje javne, civilne ili pravosudne dužnosti, kao i prilikom pristupanja ili obavljanja bilo koje građanske profesije ili zvanja te prijama u bilo koje udruženo društvo ili porotničku službu.⁵⁸ Također, 1922. donesen je Zakon o imovinskom pravu (*The Law of Property Act*) koji je omogućio međusobno nasljeđivanje imovine među supružnicima, a također im dao i jednako pravo nasljeđivanja imovine njihove djece u slučaju nepostojanja oporuke, dok je Zakon o bračnim parnicama (*The Matrimonial Causes Act*) iz 1923. izjednačio preljub muža i žene kao opravdane osnove za razvod.⁵⁹

3. SJEDINJENE AMERICKE DRŽAVE

3.1. Biračko pravo u ustavima saveznih država

Prije početka analize, potrebno je ukratko skrenuti pozornost na specifičnosti federalnog uređenja SAD-a. Naime, pragmatičnost izlaganja nalaže da se glavnina ovog presjeka koncentrira na pitanje prava glasa i njegovo stjecanje na primarno federalnoj razini, s obzirom na to da su savezne države većinu ostalih pitanja koja se tiču prava žena uređivala pojedinačnim zakonima donesenim tijekom različitih vremenskih razdoblja. S time na umu, izlaganje je potrebno započeti s američkom Deklaracijom nezavisnosti, donesenom 1776., koja u svojoj preambuli navodi da su „svi ljudi stvoreni jednakima i obdareni od svojeg Tvorca određenim neotuđivim pravima, među kojima su život, sloboda i traženje sreće”.⁶⁰ U stvarnosti, imenica „ljudi“ isključivala je većinu stanovništva, s obzirom na to da se odnosila samo na bijelce i muškarce.⁶¹ Konkretno, govoreći o pravu glasa kao temeljnom političkom i ustavnom pravu, američki Ustav iz 1789. ostavlja uređenje izbornog zakonodavstva saveznim državama, navodeći kako će „vrijeme, mjesto i način održavanja izbora za senatore i zastupnike u svakoj državi propisati njezino zakonodavno tijelo”.⁶² Dakle, sve od kolonijalnog razdoblja do sredine devetnaestog stoljeća, države su imale punu diskreciju u određivanju kvalifikacija za birače i nositelje političkih dužnosti, tako da je osiguranje političkih prava žena obično zahtijevalo

⁵⁸ Vidi Zakon o ukidanju spolne diskriminacije iz 1919., prvi odjeljak, članak 1

⁵⁹ Marriage: property and children, *Parliamentary Archives*, izvor dostupan na <https://www.parliament.uk/about/living-heritage/transformingsociety/private-lives/relationships/overview/propertychildren/>, posjećeno 30. listopada 2022.

⁶⁰ Američka Deklaracija nezavisnosti (*Declaration of Independence*) iz 1776., *National Archives*, izvor dostupan na <https://www.archives.gov/founding-docs/declaration-transcript>, posjećeno 30. listopada 2022.

⁶¹ Ravlić, S., *op. cit.* u bilj. 26., str. 70.

⁶² Vidi Ustav Sjedinjenih Američkih Država, četvrti odjeljak, članak 1, izvor dostupan na https://www.senate.gov/civics/constitution_item/constitution.htm, posjećeno 30. listopada 2022.

izmjenu državnih ustava. U prvim godinama Sjedinjenih Država, ustavni tekst često je vezivao pravo glasa uz vlasništvo nad imovinom.⁶³ Većina saveznih država ograničila je pravo glasa vezujući ga uz određeni imovinski cenzus, tako da je ono na kraju pripalo upravo *supra* navedenoj kategoriji - bijelim muškarcima. Iznimku je činila savezna država New Jersey, čiji je Ustav iz 1776. jamčio pravo glasa za zastupnike u Vijeću i Skupštini punoljetnim stanovnicima te kolonije koji su morali biti vlasnici imovine u protuvrijednosti od najmanje pedeset dolara i boraviti u okrugu u kojem imaju pravo glasa neposredno dvanaest mjeseci prije izbora.⁶⁴ Međutim, već desetljeće poslije, 1807., to je pravo suženo tako da je ono uskraćeno ženama, crncima i strancima.⁶⁵ U međuvremenu, između 1800. i 1850., druge savezne države popratno mijenjaju svoje ustave kako bi uklonile kategoriju vlasništva kao preduvjeta za ostvarenje prava glasa. Točnije, sastavljači ustava sada su u tekst tog temeljnog pravnog akta *explicite* uključili riječi „muškarac“ i „bijelac“ kako bi izbjegli davanje prava ostalim kategorijama stanovništva.⁶⁶

Misaona podloga opisanog uređenja bila je vjera u odvojene sfere aktivnosti za spolove, a u kojoj je politička arena bila rezervirana isključivo za muškarce. Također, mnogi su vjerovali da pravo glasa treba biti vezano uz ekonomsku neovisnost, što je *de facto* isključivalo žene. U svijetlu navedenog, ne čudi kako su politička prava u početku bila najkontroverzniji ženski zahtjev.⁶⁷

3.2. Građanskopravni položaj žene u 18. i 19. st.

Osim za biračko, žene su u Sjedinjenim Američkim Državama krajem osamnaestog stoljeća bile uskraćene i za brojna druga prava. Nakon što bi se udale, pravno bi bile lišene svake individualnosti. Naime, u skladu s *common law* doktrinom, žene nisu mogle, bez sudjelovanja svojih muževa, poduzimati pravne radnje, sklapati obveznopravne ugovore, upravljati imovinom ili njome slobodno raspolagati. Očekivano, takav reciprocitet nije bio potreban kada bi muškarci poduzimali opisane aktivnosti.⁶⁸ Takvo je pravno naličje patrijarhalnog sustava bilo plodno tlo za razvoj organiziranog pokreta za prava žena. Konačni podstrek takvom

⁶³ Katz, E., D., „Sex, Suffrage, and State Constitutional Law: Women's Legal Right to Hold Public Office“, *Yale Journal of Law and Feminism*, 2021., str. 122.

⁶⁴ Ustav savezne države New Jersey iz 1776. u: Curry-Ledbetter, C., „Women's Suffrage in New Jersey 1776-1807: A Political Weapon“, *Georgetown Journal of Gender and the Law*, 2020., str. 707.

⁶⁵ Lewis, J., E., „Rethinking Women's Suffrage in New Jersey, 1776-1807“, *Rutgers Law Review*, 2011., str. 1020.

⁶⁶ Katz, E., D., *op. cit.* u bilj. 66., str. 122.

⁶⁷ *Ibid.*, str. 121.

⁶⁸ Bromfield, D., H., „Women and the Law of Property in Early America“, *Michigan Law Review*, 1987., str. 1110.

objedinjenju dao je pokret za ukidanje ropstva⁶⁹ nakon čega su feministice sustavno počele zagovarati široku plejadu pravnih, društvenih i političkih reformi relevantnih za položaj žena toga razdoblja.

Takvi su napori već 1830-ih počeli rezultirati mijenjanjem povijesnih ograničenja zakonskih prava udanih žena, donošenjem zakona o vlasništvu udanih žena (*Married Women's Property Acts*) na razini pojedinih saveznih država. Unatoč kompleksnosti njihove jasne vremenske determinacije uzrokovane ponovljenim izmjenama i dopunama, razdoblja u kojima se donose zakonodavni akti toga tipa dijele se u tri vala. Akti prvoga vala imali su za cilj zaštititi imovinu žena od zahtjeva vjerovnika njihovih muževa, dopuštajući ženama da zadrže pravo vlasništva nad imovinom koju su unijele u brak ili stekle naknadno.⁷⁰ Iako je svaka savezna država koja je u to vrijeme postojala usvojila takvo zakonsko rješenje, pionir u tome bio je Mississippi koji je već 1839. donio prvi Zakon o imovini udanih žena u zemlji i tako svim udanim ženama omogućio da budu formalnopravne vlasnice imovine, bez potrebe za osnivanjem *trustova*. I druge južne države slijedile su ovaj primjer. Konkretno, Teksas, koji je do 1845. bio neovisna republika, donio je svoj Zakon o imovini udanih žena 1840. te tako osigurao zaštitu obiteljskog bogatstva dopuštajući da supruga bude vlasnica određene imovine, kako bi ista bila slobodna od potraživanja vjerovnika.⁷¹ Također, udana žena mogla je sastaviti vlastitu oporuku, usprotiviti se prodaji svoje zasebne imovine u sklopu obiteljskog imanja, sklopiti bračni ugovor, ali i samostalno podnijeti tužbu za razvod braka. Odredbe južnjačkih zakona o imovini udanih žena nisu zadovoljile ciljeve reformatora sa sjevera, no one su omogućile ženama stjecanje veće kontrole nad vlastitim i obiteljskim imovinskim prilikama.⁷² Sljedeća dva vala javljaju se kao koherentna cjelina, pružajući udanim ženama isključivo pravo da kontroliraju svoju imovinu, a kasnije i vlastitu zaradu. Takve se pogodnosti ostvaruju kasnijim proširenjem zakona koji su uređivali pravo vlasništva udanih žena na razini zakonodavstava pojedinih saveznih država, a rezultat su izravnog napora aktivistica za ženska prava koje su već do 1860-ih ostvarile značajan napredak.⁷³

⁶⁹ Watkins *et. al.*, *op. cit.* u bilj. 17., str. 28.

⁷⁰ Katz, D., E., „How Automobile Accidents Stalled the Development of Interspousal Liability“, *Virginia Law Review*, 2008., str. 1220.

⁷¹ Coryell, J., L.; Appleton, T. H.; Sims, A.; Treadway, S. G., *Negotiating Boundaries of Southern Womanhood: Dealing with the Powers that be*, Missouri, 2000., str. 92.

⁷² *Ibid.*, str. 93.

⁷³ Katz, D., E., *op. cit.* u bilj. 73., str. 1220.

3.3. Konvencija u Seneca Fallsu

Vjerojatno najznačajnija prekretnica u borbi za ženska prava dogodila se na konvenciji u Seneca Fallsu 19. i 20. srpnja 1848. godine, koju su organizirale Elizabeth Cady Stanton, Lucretia Mott i ostale sufražetkinje čija su imena ostala trajno upisana u povijest feminističke teorije.⁷⁴ Na Konvenciji, koja je namjeravala proširiti pokret za emancipaciju žena, predstavljena je Deklaracija o pravima i osjećajima (*Declaration of Sentiments*), napisana po uzoru na američku Deklaraciju nezavisnosti. Njezine autorice već na samom početku povijest čovječanstva opisuju kao „povijest opetovanih povreda i uzurpacija od strane muškaraca prema ženama, imajući za izravni cilj uspostavu apsolutne tiranije nad njima“.⁷⁵ Na oštru kritiku u slovu Deklaracije naišlo je i tadašnje pozitivno-pravno uređenje koje je žene lišavalo biračkog prava, vlasništva nad imovinom, ali i uvjeta za stjecanje temeljitog obrazovanja. Također, na neodobravanje je naišlo i bračno zakonodavstvo čiju je okosnicu činila idejna premisa o ženinoj pokornosti mužu.⁷⁶ Povijesna važnost Deklaracije poglavito se očituje u tome što je njome prvi puta javno artikuliran zahtjev za proširenjem prava glasa na žene.⁷⁷

3.4. Prvi organizirani pokreti u borbi za žensko pravo glasa

Građanski rat (1861.-1865.) usporio je progres ženskog pokreta, ali su u poslijeratnom razdoblju zahtjevi za političkim pravima žena dobili još veću pozornost. Naime, predvodnice borbe za ženska prava suzile su zahtjeve iz prethodnih desetljeća i u prvi plan stavile borbu za pravo glasa na državnoj i saveznoj razini. Također, opće pravo glasa sada se počinje javljati kao misaona i praktična podloga koja je trebala omogućiti jednakost žena i crnih muškaraca kao povijesno potlačenih skupina američkog društva.⁷⁸ Posljedično, vodeće sufražetkinje počele su sudjelovati u brojnim kampanjama na državnoj razini koje su težile ostvarenju jednakog prava glasa za žene i crnce. Najistaknutije od njih, one u New Yorku i Kansasu, skrenule su pozornost cijele zemlje na zahtjeve žena za univerzalnom političkom jednakošću, pri čemu se pravo na obnašanje političkih dužnosti uzimalo kao neodvojivo povezano s pravom

⁷⁴ DuBois, E., C., *Feminism and Suffrage: The Emergence of an Independent Women's Movement in America 1848-1869*, New York, 1999., str. 23.

⁷⁵ Deklaracija o pravima i osjećajima (*Declaration of Sentiments*), izvor dostupan na <https://www.nps.gov/wo/learn/historyculture/declaration-of-sentiments.htm>, posjećeno 2. studenog 2022.

⁷⁶ *Ibid.*

⁷⁷ Kobach, K., W., „Rethinking Article V: Term Limits and the Seventeenth and Nineteenth Amendments“, *The Yale Law Journal*, 1994., str. 1980.

⁷⁸ Katz, E., D. *op. cit.* u bilj. 66., str. 125.

glasa.⁷⁹ U tom cilju dolazi do i formiranja različitih udruženja koja se zalažu za žensko pravo glasa, a čiji je konačni cilj bio osigurati ustavni amandman u tu svrhu. Tako u svibnju 1869. dolazi do osnivanja Nacionalne udruge žena za pravo glasa (*National Woman Suffrage Association*; dalje u tekstu: NWSA), a u studenom iste godine nastaje Američka udruga žena za pravo glasa (*American Woman Suffrage Association*; dalje u tekstu: AWSA). Kasnije, 1890., te se dvije organizacije ujedinjuju u Nacionalnu udruga američkih žena za pravo glasa (*National American Woman Suffrage Association - NAWSA*).⁸⁰

3.5. Četrnaesti i Petnaesti amandman na Ustav SAD-a

Za to vrijeme, na federalnoj razini dolazi do donošenja Četrnaestog i Petnaestog amandmana na Ustav SAD-a, koji su, zajedno s praksom Vrhovnog suda koja je u odnosu na njihovo tumačenje kasnije uslijedila, značajno utjecali na daljnju sudbinu feminističkih zahtjeva. Četrnaesti amandman, donesen 1866., između ostalog, jamči državljanstvo svim osobama rođenim i naturaliziranim u SAD-u, kao i osobama podložnim njihovoj jurisdikciji. Sukladno tekstu amandmana „*niti jedna država neće donositi niti provoditi bilo koji zakon koji bi umanjivao privilegije ili imunitete građana Sjedinjenih Država*“.⁸¹ Izrijekom se štite „*život, sloboda i imovina*“, a svakoj se osobi jamči „*jednaka zakonska zaštita*“.⁸² Međutim, unatoč obećavajućim početnim odredbama, neuspjeh kampanje koja je zagovarala opće pravo glasa može se nedvojbeno iščitati iz daljnjeg teksta amandmana koji pravo glasa rezervira isključivo za muškarce koji su navršili dvadeset i jednu godinu života.⁸³ To je bio prvi amandman u povijesti SAD-a koji je izrijekom uveo spol kao razlikovni temelj u ostvarenju određenog prava, a inferiornost žena prešutno je uspostavljena određivanjem broja muških građana kao temelja zastupljenosti u Kongresu.⁸⁴

Osobito važna za tumačenje Četrnaestog amandmana bila je presuda američkog Vrhovnog suda u slučaju *Minor vs. Happersett* (1875.), povodom žalbe Virginije Minor i njezina supruga Francesa koji su predvodili ženski pokret za pravo glasa u saveznoj državi Missouri. U konkretnom slučaju, njih su dvoje tvrdili kako su Ustav i zakoni te savezne države koji pravo glasa rezerviraju isključivo za muškarce, protivni Ustavu SAD-a, odnosno njegovom

⁷⁹ *Ibid.*, str. 126.

⁸⁰ O'Neill, W., L., „The Fight for Suffrage“, *The Wilson Quarterly*, 1986., str. 101. – 103.

⁸¹ Vidi Četrnaesti amandman na Ustav SAD-a, prvi odjeljak, izvor dostupan na https://www.senate.gov/civics-/constitution_item/constitution.htm, posjećeno 3. studenog 2022.

⁸² *Ibid.*

⁸³ *Ibid.*, drugi odjeljak

⁸⁴ DuBois, E., C., „Outgrowing the Compact of the Fathers: Equal Rights, Woman Suffrage, and the United States Constitution, 1820-1878“, *The Journal of American History*, 1987., str 847.

Četrnaestom amandmanu koji proglašava žene rođene u SAD-u svojim državljanima koje kao takve ostvaruju pravo glasa na temelju jamstva jednake zakonske zaštite. Međutim, iako je Sud podveo žene pod kategoriju američkih državljana, smatrao je kako pravo glasa ne proizlazi iz toga *per se*. Dakle, sukladno sudskom tumačenju, ono nije „privilegija ili imunitet“ federalnog državljanstva.⁸⁵

Nedugo zatim, 1870. dolazi do donošenja Petnaestog amandmana koji jamči da pravo glasa građanima Sjedinjenih Država neće biti uskraćeno zbog „*rase, boje kože ili prethodnog stanja ropstva*“, kako na saveznoj, tako i na državnoj razini.⁸⁶ Iz navedene su definicije ponovno izostavljene žene, s obzirom na to da spol nije bio naveden kao jedan od zabranjenih razlikovnih uvjeta. Kao rezultat toga, predvodnice pokreta za ženska prava u okviru NWSA-e postavljaju novu verziju svojih zahtjeva. Sam poraz koncepta općeg prava glasa doveo je do stvaranja novih vrsta argumenata *in favorem* političkih prava žena. Naime, iako su se takvi zahtjevi prethodno temeljili na maksimi koja je počivala na individualnim pravima svih osoba, bez obzira na njihov spol i rasu, apologeti prava žena počeli su razvijati bitno drugačiju retoriku tvrdeći kako žene svoje pravo glasa zavrjeđuju ne kao pojedinci, već kao spol - razlog zašto bi žene trebale glasati nije bio taj što su bile iste, nego različite od muškaraca. Razlikovanje spola, tvrdili su, nije irelevantno, već supstancijalno za organizaciju društvene zajednice. Takve su ideje dovele do iznimnog preokreta klasičnih ženskih premisa.⁸⁷

Također, u tom razdoblju, Susan B. Anthony, jedna od najznačajnijih predvodnica ženskog pokreta, uhićena je, optužena, i osuđena zbog nezakonitog glasovanja nakon što je 1872. u svom rodnom gradu Rochesteru u saveznoj državi New York glasala na predsjedničkim izborima. Na dvodnevnom suđenju (*United States vs. Anthony*) u lipnju 1873., proglašena je krivom i osuđena na plaćanje novčane kazne od sto dolara i sudskih troškova.⁸⁸

3.6. Konačno ostvarenje prava glasa - dug put od Wyominga do D.C.-a

Godine 1878. NWSA se odlučila za izravnu strategiju u borbi za osvajanje političkih prava žena - ustavni amandman koji bi, po uzoru na Petnaesti, uključivao zabranu obespravljanja u ostvarivanju prava glasa na temelju spola.⁸⁹ U skladu s time, u siječnju 1878. sufražetkinje su uvjerile senatora Aarona Augustusa Sargenta da u Kongresu predloži uvođenje amandmana o

⁸⁵ Vidi presudu *Minor vs. Happersett*

⁸⁶ Vidi Petnaesti amandman na Ustav SAD-a, prvi odjeljak

⁸⁷ DuBois, E., C., *op. cit.* u bilj. 87., str. 848.

⁸⁸ *Confrontations for Justice, The National Archives*, izvor dostupan na <https://www.archives.gov/-/exhibits/eyewitness/html.php?section=3>, posjećeno 3. studenog 2022.

⁸⁹ DuBois, E., C., *op. cit.* u bilj. 87., str. 861.

pravu glasa.⁹⁰ Predloženi amandman, koji je tek naknadno usvojen kao Devetnaesti amandman na Ustav SAD-a, nije iznio nikakve opće tvrdnje o pravu glasa, već je jednostavno zabranio lišavanje toga prava temeljem spola.⁹¹ Međutim, pokret se ubrzo suočio s naizgled nepremostivim preprekama koje su spriječile takav prijedlog. Naime, inherentni interes u Kongresu učinio je prijedlog ustavnog amandmana praktički nemogućim u postojećem institucionalnom okviru – zastupnici koji su sjedili u Kongresu nisu bili voljni riskirati svoja mjesta iskušavajući sreću sa ženskim biračkim tijelom. Amandman je prvotno bio zaboravljen devet godina, a kada ga je Senat u punom sastavu konačno razmotrio 1887., odbačen je sa 16 prema 34 glasa. U Senatu se o njemu ponovno glasovalo tek 1914., dok Zastupnički dom uopće nije glasovao o njemu tijekom tog razdoblja.⁹²

Suočene s nepopustljivom inertnošću Kongresa, sufražetkinje su se okrenule savezним državama te su u svakoj formulirale strategiju započinjući niz kampanja kako bi izborile žensko pravo glasa. U početku se nastojanje da se pridobiju savezne države odvijalo sporo i s malo uspjeha, a razlog tome bila je potreba donošenja ustavnih amandmana koji bi u svakoj državi proširili pravo glasa na žene, a čije je usvajanje ovisilo o većini muškog biračkog tijela na referendumu. Tijekom sljedećih pola stoljeća, sufražetkinje će voditi niz referendumskih kampanja na području različitih država i teritorija, iako je njihov primarni cilj i dalje ostao donošenje federalnog ustavnog amandmana.

Prvi referendum takve prirode, održan u Kansasu 1867., završio je neuspješno. Međutim, poraz je brzo uravnotežen 1869. i 1870. pobjedama na teritorijima Wyominga i Utaha, u kojima su teritorijalna zakonodavna tijela izglasala pravo glasa za žene.⁹³ U prosincu 1869. teritorij Wyoming postao je prva jurisdikcija koja je u potpunosti dala pravo glasa ženama Zakonom o dodjeli ženama Teritorija Wyominga prava glasa i obnašanja dužnosti (*An Act to Grant to the Women of Wyoming Territory the Right of Suffrage and to Hold Office*). Njime su Vijeće i Zastupnički dom odnosnog teritorija priznali pravo glasa svakoj njenoj stanovnici u dobi od najmanje dvadeset i jedne godine. Uz pravo glasa, izborno je zakonodavstvo jamčilo ženama i pravo na obnašanje dužnosti.⁹⁴

⁹⁰ Kobach, K., W., *op. cit.* u bilj. 80., str. 1981.

⁹¹ DuBois, E., C., *op. cit.* u bilj. 87., str. 861.

⁹² Kobach, K., W., *op. cit.* u bilj. 80., str. 1980. - 1981.

⁹³ *Ibid.* str. 1981.

⁹⁴ Vidi Zakon o dodjeli ženama Teritorija Wyominga prava glasa i obnašanja dužnosti (*An Act to Grant to the Women of Wyoming Territory the Right of Suffrage and to Hold Office*) iz 1869., poglavlje 32., prvi odjeljak, izvor dostupan na <https://www.loc.gov/resource/ppmsca.03000/>, posjećeno 2. studenog 2022.

Zatim, 1870. teritorij Utah donosi Zakon kojim se ženama dodjeljuju izborna prava (*An Act Conferring upon Women the Elective Franchise*), a kojim njegov guverner i zakonodavna skupština jamče pravo glasa na izborima u teritoriju svakoj ženi u dobi od dvadeset i jedne godine koja boravi na odnosnom području neposredno šest mjeseci prije izbora, ili koja je supruga, udovica ili kći rođenog ili naturaliziranog državljanina Sjedinjenih Država.⁹⁵ Kasnije i savezna država Utah uvodi u svoj ustav „*zabranu uskraćivanja i ograničavanja prava glasa i prava obnašanja dužnosti na temelju spola*“ te izričito navodi i građane i građanke kao kategorije osoba koje uživaju „*jednaka građanska, politička i vjerska prava i povlastice*“.⁹⁶

Proučavajući vremensku kronologiju priznanja ženskog prava glasa na razini pojedinih saveznih država, moguće je zaključiti kako su u tome prednjačile zapadne države. S druge pak strane, niti jedna južna država nije ženama dala puno pravo glasa prije usvajanja saveznog amandmana 1920., a samo su četiri dopuštale djelomično pravo glasa, dopuštajući ženama da glasuju o odabranim pitanjima ili na određenim izborima.⁹⁷

Dvadeseto stoljeće donosi prevagu u borbi za žensko pravo glasa, a posljednji impuls u toj borbi dao je Prvi svjetski rat. Dana 10. siječnja 1918. Zastupnički dom američkog Kongresa predložio je savezni ustavni amandman potrebnom dvotrećinskom većinom. Međutim, otpor južnjačkih demokrata u Senatu odgodio je glasovanje u drugom domu do 1. listopada sljedeće godine, kada je izglasavanje amandmana izmaklo za dva glasa. Nakon ponovnog neuspjeha 10. veljače 1919., Senat je konačno izglasao amandman 4. lipnja 1919. Ratifikacija Devetnaestog amandmana tekla je iznenađujuće brzo - naime, u svega mjesec dana, jedanaest država ratificiralo je amandman, dok su unutar šest mjeseci to su činile dvadeset i dvije države. Dana 24. kolovoza 1920. Tennessee je postao trideset šesta i posljednja savezna država koja ga je ratificirala te je time Devetnaesti amandman postao sastavni dio Ustava SAD-a.⁹⁸ U samom tekstu amandmana jamči se da „*pravo glasa državljana Sjedinjenih Država neće uskratiti ili ograničiti Sjedinjene Države ili bilo koja savezna država na temelju spola.*“⁹⁹

⁹⁵ Vidi Zakon kojim se ženama dodjeljuju izborna prava (*An Act Conferring upon Women the Elective Franchise*) iz 1879., prvi odjeljak

⁹⁶ Vidi Ustav savezne države Utah, prvi odjeljak, članak 4

⁹⁷ Coryell *et al.*, *op. cit.* u bilj. 74. str. 91.

⁹⁸ Kobach, K., W., *op. cit.* u bilj. 80., str. 1983.

⁹⁹ Vidi Devetnaesti amandman na Ustav SAD-a

4. FRANCUSKA

4.1. *Feminizam u predrevolucionarnom razdoblju*

Razvitak kontinuiranog interesa za žensko pitanje u Francuskoj sustavno se počinje javljati za vrijeme Francuske revolucije. No, kako bi se bolje razumjela revolucionarna socijalna i legislativna kretanja potrebno je ukratko opisati razdoblje koje mu je prethodilo. Glavno obilježje predrevolucionarnog francuskog prava bio je pravni partikularizam, a zajednički nazivnik različitim pravnim izvorima koji su se primjenjivali na državnom području bila je podređenost žena u odnosu prema muškarcima koja je prevladavala u obiteljskim i ostalim društvenim odnosima. Štoviše, stoljećima je položaj žena u Francuskoj bio inferioran u odnosu na muškarce.¹⁰⁰ Općenito govoreći, feminizmu predrevolucionarnog razdoblja nedostajali su konkretni društveni ciljevi, a njegov utjecaj nije prelazio uski intelektualni krug u kojem je nastao. Francuska revolucija dala mu je sadržaj.¹⁰¹

Također, važno je apostrofirati kako je kako je temelj diferencijacije francuskog društva ovog povijesnog razdoblja bila podjela na staleže. Iako se glavna zadaća pripadnicama aristokracije svodila na odgoj djece, one se nisu uključivale u borbu za ženska prava, s obzirom na to da su uživajući prestiž i blagodati svoje socijalne klase, smatrale *status quo* najboljim od mogućih uređenja uzevši u obzir vlastite interese. Pripadnice trećeg staleža, iako podvrgnute jednakom tretmanu u svojim obiteljima i klasnim zajednicama, bile su podređenije, što je proizlazilo iz same činjenice da je treći stalež činio potlačeni dio društva, a sve je to bilo razlogom da su se upravo one prve našle u revolucionarnom taboru na prvoj liniji obrane svojih društveno-političkih prava. Iako nisu imale pravo glasa, niti su mogle biti izabrane kao predstavnice naroda, činile su artikulirani i militantni element revolucionarne mase koji je imao odlučujući utjecaj na formiranje službene politike.¹⁰²

4.2. *Liberté, Egalité, Féminisme?*

Za vrijeme Revolucije žene su stekle svijest o vlastitoj vrijednosti i emancipaciji koja je predstavljala *conditio sine qua non* ozbiljenja revolucionarnih ciljeva. Naime, samo su prevrat kakav je pružala Revolucija i egalitarna paradigma na kojoj je počivala, mogli stvoriti osnovu

¹⁰⁰ Erent – Sunko, Z., „Obiteljskopравни položaj žena u Francuskoj od 1789. do 1816. s analizom Code civila iz 1804. godine – pitanje temelja izgradnje suvremene obiteljskopravne regulative“, *Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu*, 2011., str. 560.

¹⁰¹ Racz, E., „The Women's Rights Movement in the French Revolution“, *Science & Society*, 1952, str. 151.

¹⁰² *Ibid.*, str. 151. – 152.

za sustavno progovaranje o ženskom pitanju. Upravo se stoga već tijekom ranih godina Revolucije počinju izražavati feminističke ideje koje pozivaju na građansku jednakost među spolovima, jednak pristup obrazovanju, pravo na rad, jednakost u braku i liberalniji režim razvoda - reforme koje će kasniji naraštaji francuskih feministica nastaviti zahtijevati dugo nakon što je Revolucija završila.¹⁰³

Kao jedna od fundamentalnih revolucionarnih slika održala se upravo ona od 5. listopada 1789. kada su naoružane pariške žene umarširale u Versailles kako bi zarobile kralja i kraljicu čime je spriječen posljednji rojalistički pokušaj kontrarevolucije i čvrsto ukorijenjen legitimitet revolucionarne pobjede iz 1789.¹⁰⁴ Kulminacija te pobjede bila je francuska Deklaracija o pravima čovjeka i građanina koja je 1789. svečano proglasila slobodu, jednakost, vlasništvo i otpor nasilju prirodnim neotuđivim pravima čovjeka koja su utvrđena zakonom, pred kojim su svi jednaki. Međutim, kao i kod američke Deklaracije nezavisnosti, realnost u francuskom društvu bila je drugačija. Naime, tvorci tih slavni dokumenata pod riječima *man* ili *homme* imali su na umu jedino čovjeka u njegovu muškom pojavnom obliku, a žene su ponovno ostale zakinite u ostvarenju svojih esencijalnih ljudskih i građanskih prava.¹⁰⁵

Nezadovoljstvo takvim uređenjem artikulirala je francuska feministica Olympe de Gouges u svojoj Deklaraciji o pravima žene i građanke (*Déclaration des droits de la femme et de la citoyenne*), napisanoj upravo po uzoru na Deklaraciju o pravima čovjeka i građanina, simultano ističući zahtjev za jednakošću žena i muškaraca. Zahtijevala je ostvarenje punih političkih prava za žene, uključujući i pravo kandidiranja za parlament ili bilo koju drugu javnu funkciju.¹⁰⁶ Sama Deklaracija napisana je za vrijeme rasprave o revolucionarnom Ustavu iz 1791. koji je žene proglasio samo „pasivnim“ građankama koje nisu mogle glasati niti se kandidirati za javne dužnosti.¹⁰⁷ Prema tom Ustavu, aktivni građani bili su muškarci stariji od dvadeset i pet godina koji su posjedovali određeno mjerljivo bogatstvo (pri čemu su morali plaćati izravni porez ekvivalentan trodnevnom radu). Preduvjet je bila imovina - u zemlji ili novcu.¹⁰⁸

¹⁰³ Gullickson, G., L., „Feminists and Suffragists: The British and French Experiences“, *Feminist Studies*, 1989., str. 593.

¹⁰⁴ Rose, R., B., „Feminism, Women and the French Revolution“, *Historical Reflections / Réflexions Historiques*, 1995., str. 187.

¹⁰⁵ Ravlić, S., *op. cit.* u bilj. 26., str. 70.

¹⁰⁶ Žunić N., *op. cit.* u bilj. 40., str. 5.

¹⁰⁷ Watkins, et. al., *op. cit.* u bilj. 17., str. 24.

¹⁰⁸ Scott, J., W., „French Feminists and the Rights of 'Man': Olympe de Gouges's Declarations“, *History Workshop*, 1989., str. 5.

Međutim, zahtjevi za ostvarenjem ženskih prava nisu prestali. Iako pitanje prava glasa nije napredovalo ni nakon pada monarhije 1792. kada je, pod Prvom republikom, uvedeno takozvano „opće“ biračko pravo koje je u stvarnosti uključivalo samo muškarce starije od dvadeset i jedne godine,¹⁰⁹ tijekom sljedećeg razdoblja uslijedile su pravne reforme koje su kodificirale određene slobode i sfere jednakosti proširile na žene reformirajući postojeći društveni i pravni sustav.

Najznačajnije promjene dogodile su se na području obiteljskoga prava donošenjem Zakona o braku i obitelji 1792.¹¹⁰ Njime se uvodi institut obveznog građanskog braka čime je brak desakramentaliziran i sveden na puki ugovorni odnos. Posljedično, zbačena su stara zakonska rješenja koja su uporište nalazila u kanonskom pravu i ukinuta je nadležnost Katoličke crkve u bračnim i obiteljskim poslovima.¹¹¹ Dok je za vrijeme *Ancien Régime*a pojam razvoda u Francuskoj bio nepoznat, sada se uvode čak četiri različite kategorije. U prvu je spadao razvod temeljem obostranog pristanka supružnika, pri čemu je par podnosio zajednički zahtjev. U drugu je kategoriju spadao jednostrani razvod koji se temeljio na nespojivosti karaktera i čudi (*incompatibilite d'humeur et de caractere*). O toj nespojivosti nisu bili potrebni nikakvi dokazi, ali je postupak bio dug (minimalno šest mjeseci) i zahtjevniji od sporazumnog razvoda braka. Ove dvije kategorije razvoda mogle su uslijediti tek nakon što bi podnositelji zahtjeva sazvali posebnu skupštinu čiji je zadatak bio pomiriti par i pokušati spriječiti razvod. Kako je Zakon iz 1792. ujedno zabranio rastave, treća kategorija razvoda pogodovala je onima koji su dobili *separation de corps et d'habitation* prije uvođenja razvoda. U ovom je slučaju bilo koji od razdvojenih supružnika morao predložiti dokaz o postojanju presude o rastavi kako bi se ona pretvorila u razvod. Četvrta kategorija razvoda predviđala je razvod braka na temelju jednog ili više od sedam specifičnih razloga - ludila, osude na određenu kaznu, nasilja ili lošeg postupanja, moralnog rasapa, napuštanja najmanje dvije godine, odsutnosti bez vijesti najmanje pet godina te iseljništva.¹¹² Također, novim je zakonom iz 1794., uz postojeće četiri, uvedena i nova kategorija razvoda - razvod na temelju *de facto* rastave koja je trajala šest mjeseci ili više.¹¹³

Osim toga, dekret od 28. kolovoza 1792. proglasio je punoljetnima sve osobe (pa tako i žene) u dobi od dvadeset i jedne godine i ukinuo roditeljsku vlast nad svima osim

¹⁰⁹ Mcmillan, J., *France and Women 1789-1914: Gender, Society and Politics*, London, 1999., str. 16.

¹¹⁰ Kurtović, Š., *op. cit.* u bilj. 46., str. 170.

¹¹¹ McBride, T., „Public Authority and Private Lives: Divorce after the French Revolution“, *French Historical Studies*, 1992., str. 749.

¹¹² Phillips, R., „Women and Family Breakdown in Eighteenth-Century France: Rouen 1780-1800“, *Social History*, 1976., str. 203.-204.

¹¹³ *Ibid.*, str. 205.

maloljetnicima.¹¹⁴ Jednako revolucionaran bio je i dekret od 4. lipnja 1793. kojim se uvodi jednakost u području nasljeđivanja, ne samo između sinova i kćeri, već i između zakonite djece i one rođene izvan braka.¹¹⁵

Unatoč pozitivnim pomacima, dolazak na vlast Jakobinaca retrogradno je djelovao na razvoj ženskih prava. Kao i mnogi drugi i žene postaju žrtvama revolucionarnog terora. Osim toga, Jakobinski ustav iz 1793. pravo glasa ponovno je jamčio samo muškarcima.¹¹⁶ Iako je ostao van primjene, jasno ukazuje na inherentan ideološki smjer nove vladajuće konstelacije. Jakobinska vlast i Robespierre ukinuli su ženske političke klubove, ženski svijet ponovno sveli na četiri zida, a Olympiu de Guť osudili i 1793. godine poslali na giljotinu.¹¹⁷

4.3. Pravni položaj žena za razdoblja Napoleonove vladavine, restauracije i Srpanjske monarhije

Napoleonov *Code civil* iz 1804. još je jednom proglasio jednoobrazni režim patrijarhata koji je ponovno učvrstio većinu represivnih obilježja obiteljskog prava starog režima.¹¹⁸ Muževljev autoritet nad ženom i njezinu pravnu submisivnost u imovinskoj i bračnoj sferi najbolje opisuju članci 213. i 217. Zakonika. Dok članak 213. navodi kako „*muž duguje svojoj ženi zaštitu, a žena poslušnost svome mužu*“, članak 217. konstatira da „*žena, čak i ako posjeduje imovinu odvojenu od imovine njezina supruga, ne može istu darovati, otuđiti, steći naplatnim ili besplatnim putem ako se s time ne složi njezin muž ili da svoj pristanak pisanim putem*“.¹¹⁹ Iako je zadržao mogućnost razvoda braka, *Code civil* znatno ga je ograničio u odnosu na Zakon iz 1792. Iako načelno dozvoljen, sporazumni razvod braka nije se mogao ishoditi za vrijeme trajanja prve dvije godine braka, u slučaju da je žena bila starija od četrdeset i pet godina te ako je brak trajao dulje od dvadeset godina. S druge pak strane, razvod bez obostranog pristanka bio je ograničen na strogo određene razloge. Osim toga, propisani sudski postupak učinio je brakorazvodni proces sporijim i skupljim što je dovelo do dramatičnog smanjenja broja razvoda.¹²⁰ Unatoč tome, *Code civil* omogućio je priznanje izvanbračne djece i stavio očinsku vlast u pravne okvire.¹²¹

¹¹⁴ Racz, E., *op. cit.* u bilj. 104., str. 163.

¹¹⁵ Meunier, V.; Gerhard, U., „Civil law and gender in nineteenth-century Europe“, *Clio. Women, Gender, History*, 2016., str. 257.

¹¹⁶ Rose, R., B., *op. cit.* u bilj. 107., str. 193.

¹¹⁷ Žunić, N., *op. cit.* u bilj. 40., str. 5.

¹¹⁸ Rose, R., B., *op. cit.* u bilj. 107-, str. 193.

¹¹⁹ Tunc, A., „Husband and Wife under French Law: Past, Present, Future“, *University of Pennsylvania Law Review*, 1956., str. 1068.

¹²⁰ McBride, T., *op. cit.* u bilj. 114., str. 750.

¹²¹ Erent - Sunko, Z., *op. cit.* u bilj. 103., str. 592.

Pad Napoleona i obnova monarhije pod dinastijom Bourbon zadržali su postojeći patrijarhalni narativ - obitelj je bila u samom središtu buržoaske koncepcije društvenog poretka, a na njezinu čelu nalazio se *pater familias*, muž, otac i predstavnik patrijarhalne vlasti, o kojemu su podjednako ovisili i žena i djeca.¹²² Pod Louisom XVIII. rimokatoličanstvo je ponovno postao državna religija pa je postojeći oblik razvoda postao neprihvatljiv za Katoličku crkvu i parlament restauracije. Odjeljak *Code Civila* koji je dopuštao razvod je ukinut, a razvod potisnut zakonom od 8. svibnja 1816.¹²³

U razdoblju Srpanjske monarhije dolazi do porasta podnošenja peticija kao jedinog oblika političkog djelovanja koji je ostao otvoren ženama u nedostatku bilo kakvog priznavanja njihovog prava da budu punopravne građanke. U kritiziranje pravnih nedostataka od kojih su žene patile prema *Code Civilu* ubrzo se uključuju i novine *La Gazette des Femmes* koje su u svom drugom broju organizirale peticiju za ukidanje *supra* citiranog članka 213. *Code Civila* te postavile prilično jasne zahtjeve – opsežne zakonske reforme, ponovno uvođenje razvoda, žensko pravo glasa i mogućnost izravnog utjecaja na rezultate izbora.¹²⁴

4.4. Žensko pitanje u Drugoj Republici (1848.- 1852.) i Drugom Carstvu (1852. – 1870.)

Godine 1848. ulična revolucija dovela je do proglašenja Druge Francuske Republike koja je vrlo brzo uvela „opće“ pravo glasa, rezervirano samo za muškarce.¹²⁵ Posljedično, skupina žena promptno je sastavila peticiju upućenu članovima tadašnje privremene vlade u kojoj su inzistirale na komplementarnosti spolova i nužnoj inkluzivnosti revolucionarnih postignuća. Ubrzo nakon toga, s istim je ciljem novokonstituirani Odbor za prava žena (*Comite des Droits de la Femme*), poslao svoje izaslanstvo u privremenu vladu.¹²⁶ Važno je naglasiti kako je na položaj žena u ovome razdoblju najviše utjecao tzv. *Fallouxov* zakon iz 1850. koji je, iako je predao školstvo pod kontrolu Crkve, pozvao na osnivanje posebnih škola za djevojke u općinama s osam stotina ili više stanovnika.¹²⁷

¹²² Mcmillan, J., *op. cit.* u bilj. 112., str. 48.

¹²³ McBride, T., *op. cit.* u bilj. 114., str. 750.

¹²⁴ Mcmillan, J., *op. cit.* u bilj. 112., str. 80.

¹²⁵ Offen, K., „Women and the Question of "Universal" Suffrage in 1848: A Transatlantic Comparison of Suffragist Rhetoric“, *NWSA Journal*, 1999., str. 150.

¹²⁶ *Ibid.* str. 151.

¹²⁷ Clark, L., L., „A Battle of the Sexes in a Professional Setting: The Introduction of Inspectrices Primaires 1889-1914“, *French Historical Studies*, 1989., str. 97.

4.5. Zakonodavne reforme u Trećoj Republici (1870.-1940.)

Općenito govoreći o francuskom feminizmu, njegova se perpetuirajuća historijsko-politička pozadina uobličila u ciklus od revolucije i povećane slobode izražavanja za feministice do opetovane političke represije, a do čijih bi izmjena došlo uslijed česte promjene režima i vladajućih struktura. Upravo je takva izmjena revolucije i represije postala prepoznatljiva karakteristika francuske politike, a diskontinuitet vodstva zaštitni znak francuskog feminizma. Naime, nova se generacija feministica nije mogla graditi na uspjehu svojih prethodnica pa je posljedično svaka generacija morala pronaći vlastite vođe, formulirati vlastiti program i razviti vlastitu političku taktiku. Međutim, nakon što su liberali preuzeli kontrolu nad Trećom Republikom, razdoblje represije ušlo je u stadij mirovanja, a francuski feminizam u izuzetno plodonosno razdoblje praćeno čestim zakonodavnim izmjenama.¹²⁸

Već Zakonom od 21. prosinca 1880. (kolokvijalno poznat kao *loi Camille See*, po svojoj glavnoj autorici i zagovornici), čelnici novoosnovane Treće Republike uspostavljaju novi, rodno utemeljeni državni sustav liceja za mlade Francuskinje, čiji je cilj bio razviti intelekt žena nove političke elite i poduku mladih odvojiti od kontrole Katoličke crkve.¹²⁹ Do kontinuiranog poboljšanja pravnog položaja francuskih žena dolazi i u kontekstu polaganja prava na vlastitu imovinu i zaradu. Godine 1881. žene su prvi put dobile pravo otvaranja bankovne štednje bez muževa sudjelovanja, dok je zakon iz 1886. to pravo proširio tako da muževljevo pristanak nije bio ni potreban. Drugi zakon (tzv. *loi Schmahl*), od 13. srpnja 1907., dopuštao je udanim ženama da slobodno raspolažu svojom zaradom, kao i da dobiju dio zarade svojih muževa ako oni ne bi od svojih prihoda izdvajali dovoljno za održavanje kućanstva. Godine 1909. žene su dobile pravo pokretati postupke u vezi s obiteljskom imovinom, kao i pravo da ih se konzultira prije otuđenja iste.¹³⁰ Govoreći o bračnom i obiteljskom zakonodavstvu, osim što je Zakonom od 27. srpnja 1884., na prijedlog političara Alfreda Naqueta, došlo do ponovne uspostave razvoda,¹³¹ velik korak u njegovoj reformaciji učinjen je i 1912. kada su se feminističke grupacije izborile za donošenje zakona koji je uveo tužbe za utvrđivanje očinstva.¹³² Također, sve su žene 1897. dobile pravo biti svjedoci u građanskom postupku,¹³³ a 1907. zaposlene žene dobivaju mogućnost obnašati dužnost arbitara u

¹²⁸ Gullickson, G., L., *op. cit.* u bilj. 106., str. 593.

¹²⁹ Offen, K., „The Second Sex and the Baccalauréat in Republican France 1880-1924“, *French Historical Studies*, 1983., str. 252.-254.

¹³⁰ Mcmillan, J., *op. cit.* u bilj. 112., str. 152.

¹³¹ McBride, T. *op. cit.* u bilj. 114., str 747.

¹³² Mcmillan, J., *op. cit.* u bilj. 112., str. 217.

¹³³ *Ibid.*, str. 152.

trgovačkim sporovima (*conseils des prud'hommes*).¹³⁴ Osim toga, kontinuirano sudjelovanje žena u radnoj snazi dovelo je do proširene rasprave o zaštiti žena od opasnih radnih uvjeta i osnivanja prvih ženskih radničkih sindikata na prijelazu stoljeća.¹³⁵ Godine 1892., nakon značajnih kontroverzi, francusko zakonodavno tijelo prekinulo je sa svojim neintervencionističkim načelima i donijelo zakon koji regulira zapošljavanje odraslih žena.¹³⁶

4.6. *Querelle des femmes* – daljni razvoj

Iako su predratne godine bile svjedoci čestih sufražetskih aktivnosti, tek nakon Prvog svjetskog rata feministički pokreti pokrenuli su masovnije kampanje za dobivanje političkih prava.¹³⁷ Unatoč tome, intenzivna mobilizacija feministkinja ipak nije uvjerila francuske senatore da glasaju za šest prijedloga zakona u korist ženskog prava glasa koje je usvojio Zastupnički dom (*Chambre des députés*) između 1919. i 1936. godine.¹³⁸ Ipak, 1936. tri su žene sjedile u Zastupničkom domu. Doduše, ne kao izabrane predstavnice naroda, već članice premijerova kabineta.¹³⁹ Naime, premijer Léon Blum pitanje ženske političke participacije pokušao je riješiti tek simboličnom gestom – imenovavši tri žene (Irène Joliot-Curie, Suzanne Lacore i Cécile Brunschvicg) državnim podtajnicama (za istraživanje i znanost, javno zdravstvo i nacionalno obrazovanje) u svojoj vladi, bez da im je uopće pokušao dati pravo glasa.¹⁴⁰

Međutim, 2. veljače 1938. usvojen je još jedan važan zakon koji je regulirao pitanje položaja žena. Njime su radikalno izmijenjene odredbe članaka 215. do 255. *Code civila* čime je dodijeljena pravna sposobnost udanim ženama.¹⁴¹ Također, za vrijeme dok je Francuska bila pod njemačkom okupacijom, 1942. provedena je još jedna reforma. S obzirom na to da su mnogi muškarci izbivali u svjetlu ratnih događanja, suprugama je bilo dopušteno da upravljaju zajedničkom imovinom nakon što bi odsutnost njihovih muževa propisno utvrđena.¹⁴²

¹³⁴ Hause, S., C., „More Minerva than Mars: The French Women's Rights Campaign and the First World War“, *UMSL Global*, 1984., str. 12.

¹³⁵ McBride, T., *op. cit.* u bilj. 114., str. 748.

¹³⁶ Offen, K., „Depopulation, Nationalism, and Feminism in Fin-de-Siècle France“, *The American Historical Review*, 1984., str. 657.

¹³⁷ Thome-Patenôtre, J., „Les droits civiques de la femme“, *Revue des Deux Mondes*, 1962., str. 10.

¹³⁸ Jacquemart, A., „A gendered history of the women's suffrage movement“, *Vingtième Siècle. Revue d'histoire*, 2017, str. 11.

¹³⁹ Thome-Patenôtre, J., *op. cit.* u bilj. 142., str. 12.

¹⁴⁰ Sineau, M.; Mossuz-Lavau, J.; Hurtig, C., „Might Is Right: Feminist Movement in France: Achievements and Shortcomings“, *Economic and Political Weekly*, 1989., str. 2506.

¹⁴¹ Herchenroder, M., F., P., „The Capacity of Married Women in French Law“, *Journal of Comparative Legislation and International Law*, 1938., str. 200.

¹⁴² Sineau *et. al.*, *op. cit.* u bilj. 145., str. 2506.

Za konačno stjecanje prava glasa Francuskinje su morale čekati sve do 1944. kada im je ono napokon priznato dekretom koji je izdao Charles de Gaulle.¹⁴³ Dvije godine kasnije, 1946., odredba o jednakosti pronašla je mjesto i u Ustavu Četvrte Francuske Republike koji u svim sferama jamči „jednaka prava ženama kao i muškarcima“.¹⁴⁴ Nakon osvajanja izbornoga prava, francuski feministički pokret ušao je u razdoblje mirovanja, poznato kao *le creux de la vague*.¹⁴⁵

5. ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

Paralelno razmatrajući prikaz utjecaja feminističkog pokreta na zakonodavstvo ove tri države, potrebno se osvrnuti na prvi paradoks. Iako se sama riječ feminizam izvodi iz francuskog *féminisme* i upravo se tamo najranije, u okviru Francuske revolucije, artikulira zahtjev za ostvarenjem ženskog prava glasa, Francuska je relativno kasno (a svakako kasnije od ostale dvije spomenute države), donijela zakon koji je ženama omogućio pravo glasa. Razlog „uspavanosti“ francuskog feminizma u odnosu na njegove anglosaksonske inačice valjalo bi tražiti u teškoći njegova organiziranja uslijed nestabilnosti uzrokovanih čestim promjenama ustavno-pravnih režima inherentnim Francuskoj novoga vijeka.

Također, proučavajući borbu za jednakost američkih žena u obzir valja uzeti specifičnosti federalnog uređenja SAD-a i posljedičnu postepenost u ostvarivanju građanskih i političkih prava na državnoj i saveznoj razini. Nadalje, vrlo značajan čimbenik u političkom organiziranju žena na tom području bio je i pokret za ukidanje ropstva, a zbog čega se borba za jednakost pokazala u svojoj punini – ne poznajući spol, boju kože ili socijalni status.

U toj ravni valja promatrati i Englesku kao državu starog, europskog kontinenta s dugom tradicijom slavnog parlamentarizma i ustavne demokracije te jakog i probitačnog ženskog pokreta. Međutim, unatoč snažnoj participativnoj političkoj kulturi koja se ondje gradila stoljećima, pionirke engleskog pokreta za ženska prava u svojim su nastojanjima pribjele nasilnim i agresivnim metodama vjerujući kako samo tako mogu ostvariti svoje ciljeve.

Zajednička komponenta svim trima državama svakako je ubrzani pristup žena javnom prostoru u poslijeratnim razdobljima. Također, industrijalizacija i prateći gospodarski razvoj

¹⁴³ Meunier *et. al.*, *op. cit.* u bilj. 118., str. 269.

¹⁴⁴ Vidi preambulu Ustava Četvrte Francuske Republike iz 1946., izvor dostupan na <https://fra.europa.eu/en/law-reference/preamble-constitution-27-october-1946-2>, posjećeno 1. studenog. 2022.

¹⁴⁵ Bereni, L., „Women’s Movements and Feminism: French Political Sociology Meets a Comparative Feminist Approach“, *The Oxford Handbook of French politics*, 2016., str. 474.

omogućili su siloviti progres ženskih prava i njihovo brže utjelovljenje u slovu zakona. Sve to navodi na sljedeći zaključak – naime, iako je s povijesnog aspekta neupitno savezništvo feminizma i socijalizma, ubrzanom razvoju ženskih prava donekle je pridonio i sukus kapitalističke doktrine. Konkretno, pojačana potreba za radnom snagom uslijed razvoja gospodarstva i odsutnosti muškaraca u ratnim godinama omogućila je financijsko osamostaljivanje žena. Točnije, upravo je neumorna potreba za stvaranjem profita koji ne poznaje razlike među spolovima ukazala na logično, nepostojanje razlika u pogledu sposobnosti muškaraca i žena. Unatoč tome, promatrajući društvene odnose u suvremenom kapitalizmu, potrebno je ukazati na sputanost žena kojoj svjedočimo uslijed suvremene transformacije društvenih uloga, globalizacije i stvaranja masovnog potrošačkog društva. Naime, ženska se društveno-obiteljska uloga još uvijek nije potpuno odvojila od tradicionalnog narativa, a rastuća očekivanja i suvremene ekonomske potrebe dovode do višestruke opterećenosti žena.

Govoreći o ostvarenju ciljeva prvog vala feminizma, može se kazati kako je u državama zapadne demokracije beziznimno postignuta formalnopravna ravnopravnost žena i muškaraca. Načela poput univerzalne jednakosti, zabrane diskriminacije i jednakih mogućnosti našla su svoje mjesto ne samo u tekstovima nacionalnih ustava i zakona, već i brojnih međunarodnih dokumenata. Konkretno, dovoljno je pogledati odredbe Konvencije o političkim pravima žena (1952.), Konvencije o državljanstvu udane žene (1957.) ili Konvencije o ukidanju svih oblika diskriminacije prema ženama (1979.) kako bi se ukazalo na to da je opća ravnopravnost postala predmetom međunarodnog konsenzusa. Govoreći o domaćem zakonodavstvu, i sam Ustav Republike Hrvatske u članku 3., među temeljne vrednote ustavnog poretka, među ostalim, ubraja i ravnopravnost spolova.¹⁴⁶ Na tom su tragu i zakonodavna rješenja donesena u okviru Zakona o ravnopravnosti spolova¹⁴⁷ koji, služeći se instrumentom tzv. pozitivne diskriminacije, teži načelu uravnotežene zatupljenosti žena i muškaraca u javnom i političkom prostoru, kao i provođenja standarda jednakosti u okviru zapošljavanja.

Međutim, unatoč obećavajućim odredbama takvih zakonskih tekstova, potrebno je još jednom podsjetiti na to da *jednakost pred zakonom ne znači i stvarnu jednakost*. Antidiskriminacijsko zakonodavstvo i prateće odredbe o ravnopravnosti žena u političkom, javnom i obiteljskom životu, zaposlenju i odgoju, u praksi često predstavljaju samo listu lijepih želja, a njihovo je ostvarenje često teško dostižni ideal. Sve to samo govori u prilog tezi da

¹⁴⁶ Članak 3 Ustava Republike Hrvatske (Narodne novine 56/90, 135/97, 08/98, 113/00, 124/00, 28/01, 41/01, 55/01, 76/10, 85/10, 05/14)

¹⁴⁷ Zakon o ravnopravnosti spolova (Narodne novine 82/08, 69/17)

borba za ravnopravnost spolova nije ni izbliza završena te da valja pojačati političke i pravne napore u cilju postizanja beziznimne i stvarne društvene jednakosti. U ostvarenju te svrhe valja posegnuti i za povijesnim primjerima koji tradicionalno predstavljaju važnu iskustvenu podlogu; jer kao što je već puno puta istaknuto - oni koji ne mogu učiti iz povijesti, osuđeni su na to da je ponavljaju.

Vox populi, vox feminae: The Influence of the First Wave Feminism on the Legislation of the United Kingdom, the United States of America and France with an Emphasis on the Right to Vote

SUMMARY

The paper deals with the relationship between the organized feminist movement and legislative solutions adopted in the United Kingdom, the United States of America and France. The women's movement in the historical sense was consisted of three waves that individually and in their totality aimed to improve and revitalize women's rights. In spite that, the paper exclusively analyzes the legal-historical context of origin and development and the legal consequences of the first wave. Its goal was the realization of formal legal equality for women and men. Consequently, the paper is composed of three essential units that chronologically follow the development of legislative solutions in the selected countries. Also, the specific circumstances of the social order immanent in those climates are being followed. Special emphasis was placed on the question of acquiring the right to vote as the ultimate constitutional and political right, and thus on all the historical circumstances that led to its realization. The concluding considerations provide a comparative presentation of the specificities of all three legal orders and their manifestations. Also, the previously presented social circumstances are correlated with economic and legal arrangements, as well as contemporary feminist issues.

Keywords: feminism, right to vote, suffragettes, gender equality, equal legal protection, legal equality, human rights

POPIS LITERATURE

A) MONOGRAFIJE

1. Blackstone, W., *Commentaries on the Laws of England in Four Books*, J.B. Lippincott, 1893.
2. Coryell, J., L.; Appleton, T., H.; Sims, A.; Treadway, S., G., *Negotiating Boundaries of Southern Womanhood: Dealing with the Powers that be*, University of Missouri, 2000.
3. DuBois, E. C., *Feminism and Suffrage: The Emergence of an Independent Women's Movement in America 1848-1869*, Cornell University Press, 1999.
4. Fromm, E., *Umijeće ljubavi*, Naprijed, 1985.
5. Kroløkke, C.; Scott Sørensen, A., *Gender Communication Theories & Analyses: From Silence to Performance*, SAGE Publications, 2006.
6. Kurtović, Š., *Opća povijest prava i države – II. knjiga – Novi vijek*, Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 2005.
7. Mcmillan, J., *France and Women, 1789-1914 Gender, Society and Politics*, Routledge, 1999.
8. Smith, H., *The British Women's Suffrage Campaign: 1866-1928*, Pearson, 2007.
9. Stanley Holton, S., *Feminism and Democracy: Women's Suffrage and Reform Politics in Britain, 1900–1918*, Cambridge University Press, 2003.
10. Watkins, S., A.; Rueda, M.; Rodriguez, M., *Feminizam za početnike*, Jesenski i Turk, 2002.
11. Wollstonecraft, M., *Vindication of the Rights of Woman*, Printed for J. Johnson, St. Paul's Church – Yard, 1792.

B) ČLANCI

1. Bereni, L., „Women's Movements and Feminism: French Political Sociology Meets a Comparative Feminist Approach“, *The Oxford Handbook of French politics*, 2016., str. 461.-482.
2. Bromfield, D., H., „Women and the Law of Property in Early America“, *Michigan Law Review*, sv. 85, br. 5., 1987., str. 1109.-1116.

3. Clark, L., L., „A Battle of the Sexes in a Professional Setting: The Introduction of Inspectrices Primaires, 1889-1914“, *French Historical Studies*, sv. 16, br. 1., 1989., str. 96.-125.
4. Combs, M., B., „A Measure of Legal Independence: The 1870 Married Women's Property Act and the Portfolio Allocations of British Wives“, *The Journal of Economic History*, sv. 65, br. 4., 2005., str. 1028.-1057.
5. Curry, L., C., „Women's Suffrage in New Jersey 1776-1807: A Political Weapon“, *Georgetown Journal of Gender and the Law*, sv. 21, br. 3., 2020., str. 706.-723.
6. DuBois, E. C., „Outgrowing the Compact of the Fathers: Equal Rights, Woman Suffrage, and the United States Constitution, 1820-1878“, *The Journal of American History*, sv. 74, br. 3., 1987., str. 836.-862.
7. Erent – Sunko, Z., „Obiteljskopравни položaj žena u Francuskoj od 1789. do 1816. s analizom Code civila iz 1804. godine – pitanje temelja izgradnje suvremene obiteljskopravne regulative“, *Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu*, sv. 61, br. 2., 2011., str. 573.-594.
8. Gullickson, G. L., „Feminists and Suffragists: The British and French Experiences“, *Feminist Studies*, sv. 15, br. 3., 1989., str. 591.-602.
9. Hamilton, M., „Opposition to the Contagious Diseases Acts 1864-1886“, *Albion: A Quarterly Journal Concerned with British Studies*, sv. 10, br. 1., 1978., str. 14.-27.
10. Hause, S., C., "More Minerva than Mars: The French Women's Rights Campaign and the First World War", *Behind the Lines, New Haven*, 1990., str. 99.-113.
11. Herchenroder, M., F., P., „The Capacity of Married Women in French Law“, *Journal of Comparative Legislation and International Law*, sv. 20, br. 4., 1938., str. 196.-203.
12. Jacquemart, A., „A gendered history of the women's suffrage movement“, *Vingtième Siècle. Revue d'histoire*, sv. 133, br. 1., 2017., str. 3.-14.
13. Katz, D., E., „How Automobile Accidents Stalled the Development of Interspousal Liability“, *Virginia Law Review*, sv. 94, br. 5., 2008., str. 1213.-1258.
14. Katz, E., D., „Sex, Suffrage, and State Constitutional Law: Women's Legal Right to Hold Public Office“, *Yale Journal of Law and Feminism*, sv. 33., br. 2, 2021., str. 112.-191.
15. Kobach, K., W., „Rethinking Article V: Term Limits and the Seventeenth and Nineteenth Amendments“, *The Yale Law Journal*, sv. 103, br. 7., , 1994., str. 1971.-2008.
16. Lewis, J., E., „Rethinking Women's Suffrage in New Jersey, 1776-1807“, *Rutgers Law Review*, sv. 63, br. 3., 2011., str. 1017.-1035.

17. Malmgreen, G., „Anne Knight and the Radical Subculture“, *Quaker History*, sv. 71, br. 2., 1982., str. 100.-113.
18. Mayhall, L., E., N., „Defining Militancy: Radical Protest, the Constitutional Idiom, and Women's Suffrage in Britain, 1908-1909“, *Journal of British Studies*, sv. 39., br. 3., 2000., str. 340.-371.
19. McBride, T., „Public Authority and Private Lives: Divorce after the French Revolution“, *French Historical Studies*, sv. 17, br. 3., , 1992., str. 747.-768.
20. Meunier, V., Gerhard, U., „Civil law and gender in nineteenth-century Europe“, *Clio. Women, Gender, History*, br. 43, 2016., str. 250.-275.
21. Mihaljević, D., „Feminizam – što je ostvario?“, *Mostariensia : časopis za društvene i humanističke znanosti*, sv. 20, br. 1.-2., 2016., str. 149.-169.
22. Neale, R., S., „Working-Class Women and Women's Suffrage“, *Labour History*, br. 12., 1967., str. 16.-34.
23. Offen, K., „Depopulation, Nationalism, and Feminism in Fin-de-Siècle France“, *The American Historical Review*, sv. 89, br. 3., 1984., str. 648.-676.
24. Offen, K., „Women and the Question of "Universal" Suffrage in 1848: A Transatlantic Comparison of Suffragist Rhetoric“, *NWSA Journal*, sv. 11, br. 1., The Johns Hopkins University Press, 1999., str. 150.-177.
25. Offen, K., „The Second Sex and the Baccalauréat in Republican France, 1880-1924“, *French Historical Studies*, sv. 13, br. 2., 1983., str. 252.-286.
26. O'Neill, William L., The Fight for Suffrage, *The Wilson Quarterly*, sv. 10, br. 4., Wilson Quarterly, 1986., str. 99.-109.
27. Pateman, C., „God Hath Ordained to Man a Helper: Hobbes, Patriarchy and Conjugal Right“, *British Journal of Political Science*, sv. 19, br. 4., 1989., str. 445.-463.
28. Phillips, R., „Women and Family Breakdown in Eighteenth-Century France: Rouen 1780-1800“, *Social History*, sv. 1, br. 2., 1976., str. 197.-218.
29. Racz, Elizabeth, „The Women's Rights Movement in the French Revolution“, *Science & Society*, sv. 16, br. 2., 1952., str. 151.-174.
30. Ravlić, S., „John Stuart Mill, Harriet Taylor i prava žena“, *Politička misao : časopis za politologiju*, sv. 37, No. 3., 2000., str. 70.-85.
31. Rose, R., B., „Feminism, Women and the French Revolution“, *Historical Reflections / Réflexions Historiques*, sv. 21, br. 1., 1995., str. 187.-205.
32. Scott, J., W., „French Feminists and the Rights of 'Man': Olympe de Gouges's Declarations“, *History Workshop*, br. 28., 1989., str. 1.-21.

33. Sineau, M.; Mossuz-Lavau, J.; Hurtig, C., „Might Is Right: Feminist Movement in France: Achievements and Shortcomings“, *Economic and Political Weekly*, sv. 24., br. 44/45, 1989., str. 2505.-2516.
34. Snyder, C., R., „What Is Third-Wave Feminism? A New Directions Essay“, *Signs*, sv. 34, br. 1., 2008., str. 175.-196.
35. Susan Archer, M.; Huffman, D., J., „The Decentering of Second Wave Feminism and the Rise of the Third Wave“, *Science & Society*, sv. 69, br. 1., str. 56.-91.
36. Thome-Patenôtre, J., „Les droits civiques de la femme“, *Revue des Deux Mondes*, 1962., str.7.-18.
37. Tilly, L., A., Women, „Women's History, and the Industrial Revolution“, *Social Research*, sv. 61, br.1., 1994., str. 115.-137.
38. Tunc, A., „Husband and Wife under French Law: Past, Present, Future“, *University of Pennsylvania Law Review*, sv. 104, br. 8., 1956., str. 1064.-1079.
39. Turner, E., R., „The Women's Suffrage Movement in England“, *The American Political Science Review*, sv. 7, br. 4., 1913., str. 588.-609.
40. Žunić, N., „Feminizam, pravo i ženska prava“, *Pravna klinika za zaštitu prava žena - norme i praksa*, 2013., str. 9.-23.

C) PRAVNI PROPISI I SUDSKA PRAKSA

1. Američka Deklaracija nezavisnosti (*Declaration of Independence*) iz 1776., *National Archives*, izvor dostupan na <https://www.archives.gov/founding-docs/declaration-transcript>, posjećeno 30. listopada 2022.
2. Četrnaesti, Petnaesti i Devetnaesti amandman na Ustav Sjedinjenih Američkih Država, izvor dostupan na https://www.senate.gov/civics/constitution_item/constitution.htm, posjećeno 3. studenog 2022.
3. Deklaracija o pravima i osjećajima (*Declaration of Sentiments*) iz 1848., izvor dostupan na <https://www.nps.gov/wori/learn/historyculture/declaration-of-sentiments.htm>, posjećeno 2. studenog 2022.
4. Drugi reformni zakon (*Second Great Reform Act*) iz 1867., izvor dostupan na https://www.legislation.gov.uk/ukpga/1867/102/pdfs/ukpga_18670102_en.pdf, posjećeno 3. studenog 2022.

5. *Magna Carta* iz 1215., prijevod dostupan u: Kurtović, Š., *Stari i srednji vijek - Hrestomatija opće povijesti prava i države*, Zagreb, 1999.
6. Preambula Ustava Četvrte Francuske Republike iz 1946., izvor dostupan na <https://fra.europa.eu/en/law-reference/preamble-constitution-27-october-1946-2>, posjećeno 1. studenog. 2022.
7. Presuda *Minor vs. Happersett*, izvor dostupan na <https://tile.loc.gov/storage-services/service/ll/usrep/usrep088/usrep088162/usrep088162.pdf>, posjećeno 5. studenog 2022.
8. Ustav Republike Hrvatske (Narodne novine 56/90, 135/97, 08/98, 113/00, 124/00, 28/01, 41/01, 55/01, 76/10, 85/10, 05/14)
9. Ustav savezne države Utah iz 1896., izvor dostupan na <https://le.utah.gov/xcode/constitution.html>, posjećeno 5. studenog 2022.
10. Ustav Sjedinjenih Američkih Država iz 1787., izvor dostupan na https://www.senate.gov/civics/constitution_item/constitution.htm, posjećeno 30. listopada 2022.
11. Zakon kojim se ženama dodjeljuju izborna prava (*An Act Conferring upon Women the Elective Franchise*) iz 1870., izvor dostupan na <https://collections.lib.utah.edu/ark:/87278/s6rf5vrX/717604>, posjećeno 5. studenog 2022.
12. Zakon o dodjeli ženama Teritorija Wyominga prava glasa i obnašanja dužnosti (*An Act to Grant to the Women of Wyoming Territory the Right of Suffrage and to Hold Office*) iz 1869., izvor dostupan na <https://www.loc.gov/item/awhbib000036/>, posjećeno 2. studenog 2022.
13. Zakon o imovini udanih žena (*Married Women's Property Act*) iz 1882., izvor dostupan na <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/Vict/45-46/75/enacted>, posjećeno 5. studenog 2022.
14. Zakon o jednakom pravu glasa (*Equal Franchise Act*) iz 1928., izvor dostupan na <https://www.parliament.uk/about/living-heritage/transformingsociety/electionsvoting/womenvote/case-study-the-right-to-vote/the-right-to-vote/birmingham-and-the-equal-franchise/1928-equal-franchise-act/>, posjećeno 5. studenog 2022.
15. Zakon o kvalifikacijama (*Parliament (Qualification of Women) Act*) iz 1918., *Parliamentary Archives*, izvor dostupan na <https://www.parliament.uk/about/living-heritage/transformingsociety/electionsvoting/womenvote/parliamentary-collections/nancy-astor/parliament-qualification-of-women-act/>, posjećeno 31. listopada 2022.

16. Zakon o kvalifikacijama (*Parliament (Qualification of Women) Act*), 1918., izvor dostupan na <https://www.parliament.uk/about/living-heritage/transformingsociety/electionsvoting/womenvote/parliamentary-collections/nancy-as-tor/parliament-qualification-of-women-act/>, posjećeno 5. studenog 2022.
17. Zakon o predstavljanju naroda (*Representation of the People Act*) iz 1918., izvor dostupan na <https://www.parliament.uk/about/living-heritage/transformingsociety/electionsvoting/womenvote/case-study-the-right-to-vote/the-right-to-vote/birmingham-and-the-equal-franchise/1918-representation-of-the-people-act/>, posjećeno 5. studenog 2022.
18. Zakon o ravnopravnosti spolova (Narodne novine 82/08, 69/17)
19. Zakon o ukidanju spolne diskriminacije (*The Sex Disqualification (Removal) Act*) iz 1919., izvor dostupan na <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/Geo5/9-10/71/section/1>, posjećeno 5. studenog 2022.
20. Zakon o zatvorenicima (*Temporary Discharge for Ill-Health - Prisoners Act*) iz 1913., izvor dostupan na <https://www.parliament.uk/about/livingheritage/transformingsociety/electionsvoting/womenvote/case-study-the-right-to-vote/the-right-to-vote/winson-green-forcefeeding/cat-and-mouse-act/>, posjećeno 30. listopada 2022.

D) MREŽNI IZVORI

1. Pojam „feminizam“, *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*, izvor dostupan na mrežnoj stranici: <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=19203>, posjećeno 3. studenog 2022.
2. Pojam „feminizam“, *Oxford English Dictionary*, izvor dostupan na mrežnoj stranici: <https://www.oed.com/viewdictionaryentry-/Entry/69192>, posjećeno 30. listopada 2022.